

JEAN PIEYNS EN WIGBOLT TIJMS

DE GRAANPRIJZEN VAN LUIK (1400-1940) De effracties van de schepenen (1400)1409-1792, de clericale effracties (1528-1793) en de effracties van het département de l'Ourthe en de provincie Luik sedert 1794

“Quelles sont ces céréales? Quelle est la monnaie employée?
Quelles sont les mesures utilisées?” J. Pieyns¹

Inleiding

Dit artikel is gebaseerd op uitgebreid onderzoek dat omstreeks 1965 is uitgevoerd door Jean Pieyns. Ik, Wigbolt Tijms, kon de tekst pas schrijven na enig aanvullend onderzoek. Met de Luikse monetaire problematiek was ik door onderzoek naar de effracties van Maastricht, Tongeren, Sint-Truiden en Hasselt in de afgelopen jaren vertrouwd geraakt en dat kwam ons nu goed van pas. Om dit artikel qua lengte binnen de perken te houden, zal een afgeronde analyse van de Luikse effracties door middel van relatieve prijzen, goud- en zilverequivalenten, goud- en zilverrelatieven, correlatiecoëfficiënten en indices pas in het volgende nummer van dit jaarboek worden gepubliceerd.

Geld wordt vaak getroffen door inflatie: daardoor kan de jaarlijkse betaling van een vaste som geld snel in waarde dalen. Om hun inkomsten voor de toekomst hiertegen te beveiligen, stelden allerlei instellingen, die vroeger belastingen, tienden of pachten hieven, hun heffingen gewoonlijk vast in hoeveelheden graan.

Teneinde de betaling van deze heffingen toch in geld te kunnen doen plaatsvinden, werden effracties geslagen. Met deze ouderwetse uitdrukking wordt bedoeld dat er vlak voor de vervalddag van deze heffingen officiële jaarprijzen van granen werden vastgesteld.² Het prijsniveau op de regionale graanmarkt vormde steeds de basis van die effracties. Door middel van de effractieprijzen kon iedere verplichting in natura worden omgerekend in een in geld te betalen bedrag.

Met name in het prinsdom Luik was het nodig deze gedragslijn te volgen, want het Luikse rekengeld daalde gewoonlijk snel in waarde. Het Luikse pond had in 1348 een waarde van 2,158 grammen zuiver goud. In 1461 was dit gedaald tot 0,1121 gram of ruim 5% daarvan; het pond werd daardoor als rekeneenheid onbruikbaar. De lichte Luikse gulden was omstreeks 1580 tot ongeveer 25% van haar waarde in 1460 teruggelopen. De waarde van de zware Luikse gulden van 1511 was omstreeks 1580 gehalveerd.

De daling van de waarde van de gulden Brabant-Luik, die omstreeks 1570 in gebruik werd genomen, kwam pas omstreeks 1650 tot stilstand op 40% van haar oorspronkelijke waarde. Een Luikse seester graan bleef qua omvang echter altijd precies hetzelfde.

Het belang van de Luikse effracties

Lijsten met effracties vormen belangrijk basismateriaal voor het economische aspect van de geschiedenis. Zij hebben een grote waarde als zij compleet zijn en een lange periode omvatten; vooral als het dan ook nog gaat om een grote stad met een belangrijke markt, waarop meerdere graansoorten werden verhandeld. Voorbeelden van zulke belangrijke effractielijsten zijn die van Douai en Brugge.³

Luik was ook zo'n grote stad, waar zelfs twee verschillende effracties werden vastgesteld. Tot 1793 was het de hoofdstad van een zelfstandig prinsdom, waarvan het grondgebied zich uitstrekte vanaf de omstreken van Roermond tot aan de omgeving van Bouillon nabij de grens tussen het huidige België en Frankrijk. Deze onafhankelijke staat bestond uit een samenraapsel van verschillende gebieden en gebiedjes die samen een langgerekt geheel vormden met talrijke tentakels, exclaves en enclaves.⁴ De taalgrens tussen Vlaams en Waals liep van oost naar west dwars door het gebied. Grote gebiedsdelen waren zeer dun bevolkt, maar in het prinsdom lagen ook steden van enige importantie, zoals Sint-Truiden, Hoei, Spa, Stavelot, Bouillon en Hasselt. Zij vielen echter in het niet bij de hoofdstad aan de Maas. Dat gold ook voor de vroegere bisschopszetel Tongeren en in mindere mate voor Maastricht, dat na Tongeren enige tijd residentie van de bisschop is geweest (384-710), maar daarna haar plaats aan Luik heeft moeten afstaan.⁵ De

omvang van de stad werd bepaald door de functies die zij vervulde. Luik was een centrum van bestuur op wereldlijk en geestelijk terrein. Er woonden veel ambtenaren en geestelijken. Maar het was ook een groot ambachtelijk centrum met metaal- en wapenindustrie. De gilden waren er machtig en de arbeidskrachten talrijk en dikwijls oproerig. De omvangrijke stedelijke bevolking, die omstreeks 1790 op ongeveer 50.000 zielen werd geschat,⁶ moest worden gevoed met brood en bier. De bakkerijen en brouwerijen in Luik moesten zich van grondstoffen voorzien op de graanmarkt in de stad.⁷

De boeren van het platteland rondom Luik produceerden veel graan. Een deel ervan verkochten zij direct op de Luikse graanmarkt. Een ander deel droegen zij als pacht af aan de verschillende Luikse kapittels. In het prinsdom Luik waren nergens zoveel kapittels gevestigd als in de stad Luik zelf. Deze kapittels bezaten veel grond die door pachtboeren werd bewerkt. Ook deze kapittels zetten hun graanoverschotten af op de Luikse markt. Via deze markt werd niet alleen de bevolking van Luik van graan voorzien, maar ook die van grote afzetgebieden stroomafwaarts langs de Maas.

Naar het aantal inwoners gerekend, moest Maastricht het afleggen tegen Luik. Tongeren, Sint-Truiden en Hasselt vielen in dit opzicht helemaal in het niet. Bovendien waren er in Luik acht kapittels tegen slechts twee in Maastricht en één in Tongeren. Daarom werd er veel meer graan verhandeld op de Luikse markt⁸ dan op de weekmarkten van Tongeren, Sint-Truiden, Hasselt en ook Maastricht. Hieruit mogen we concluderen dat er meer belang moet worden gehecht aan de effracties van Luik dan aan die van Maastricht en de andere stadjes in de omgeving en dat zij bijna even waardevol zijn als die van Brugge en Douai.

Een integraal overzicht van de verschillende Luikse effracties zou een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan het inzicht in de economische geschiedenis van "Stad en Land" van Luik.

De problematiek van de Luikse effracties

Er zijn verschillende Luikse effracties geslagen:

1) de effractie van Sint-Andries van de schepenen (1400-1534),

- 2) de effractie van de schepenen over de periode 1530-1793,
- 3) de clericale effractie die tot stand kwam onder leiding van het kapittel van de kathedraal van Saint-Lambert (1528-1793) en waaraan nog zeven kleinere kapittels hebben meegewerkt;
- 4) de effractie van het département de l'Ourthe en van de provincie Luik (vanaf 1794).

Gezien het grote belang van de Luikse effracties is het op het eerste gezicht vreemd dat zij nog niet integraal zijn gepubliceerd, terwijl dat met de effracties van Maastricht, Tongeren, Sint-Truiden en Hasselt wel het geval is. Wel zijn in het verleden belangrijke fragmenten van de Luikse effracties gepubliceerd, zoals we verderop zullen zien. Deze fragmenten zorgden er echter voor dat de noodzaak van een integrale publicatie minder duidelijk werd gevoeld.

Waarschijnlijk werden de meeste potentiële auteurs ook van publicatie weerhouden door het gecompliceerde karakter van een deel van de Luikse effracties. Met de effracties van de schepenen is niets bijzonders aan de hand. De clericale effracties zijn echter het resultaat van een traditie die alleen in Luik zijn beslag heeft gekregen. Alleen de waarde van de spelt, het belangrijkste gewas in de omgeving van Luik, werd in geld uitgedrukt. De effracties van tarwe en rogge werden echter vastgesteld in natura: later gebeurde dit ook met haver, gerst, erwten enzovoort. Bij het slaan van de effracties in natura werd vastgesteld hoeveel seesters tarwe, rogge, gerst, haver of erwten moesten worden geleverd in plaats van 1 mudde spelt. Thomassin⁹ en Delatte¹⁰ hebben de effracties in natura niet gepubliceerd. Ook Simonon¹¹ liet zich erdoor afschrikken terwijl hij wel de spelprijzen publiceerde die door de kapittels waren vastgesteld. Alleen de anonieme auteur van "Edits et Publications des Monnoyes"¹² van 1675 en B. Demoulin lieten deze cijfers en breuken in hun publicaties afdrucken.¹³

De onoverzichtelijkheid van de verschillende Luikse geldstelsels die in het verleden naast elkaar zijn gebruikt, hadden hetzelfde effect. De Luikse effracties zijn uitgedrukt in diverse rekenmunten die onderdeel waren van verschillende monetaire stelsels, waarvan de samenhang moeilijk te overzien is. Zolang deze stelsels in gebruik waren, kenden de mensen door de dagelijkse omgang met het geld de waarde ervan. Nadat de frank was ingevoerd, ging deze kennis langzaam maar zeker verloren.

De grootste hindernis voor een integrale publicatie van de beide Luikse effracties was echter de toestand, waarin het belangrijkste archiefmateriaal terecht is gekomen. De registers van de Grote Griffie, waarin de door de schepenen van Luik vastgestelde prijzen stonden genoteerd, werden bewaard in het Rijksarchief van Luik. Ze zijn als gevolg van oorlogshandelingen in augustus 1944 door de vlammen verteerd.¹⁴ De jaarprijzen van de granen, die zijn vastgesteld door de Luikse geestelijkheid, moeten zich volgens de inventaris bevinden in het bisschoppelijk archief onder no. P.V. 11.¹⁵ Deze verzameling is echter spoorloos verdwenen. Dit betekent dat de belangrijkste bronnen, waarin Luikse effracties stonden opgetekend, niet meer kunnen worden geraadpleegd.

Publicaties van fragmenten van Luikse effracties

Het verlies van de primaire bronnen van de Luikse effracties is voor een deel op te vangen door de publicaties van verschillende auteurs, die reeds in een vroeg stadium aandacht hebben besteed aan de prijzen op de Luikse graanmarkt. Reeds in 1675 werden de effracties van de schepenen (1577-1673) en die van de kapittels (1528-1673) gepubliceerd.¹⁶ In de jaren 1751-1758 publiceerde P. Simonon een drietal financieel-economische studies, waarin de prijzen op de Luikse graanmarkt een grote plaats kregen toebedeeld.¹⁷ De auteurs hadden een grondige kennis van de ontwikkeling van het Luikse geld. Dit blijkt uit de lijsten met geldkoersen die zij ook in hun publicaties lieten afdrukken. Niettemin is het inzicht in deze monetaire verhoudingen in het prinsdom Luik daarna toch grotendeels verloren gegaan. Om ondanks dit gebrek aan monetaire duidelijkheid de effracties van Luik toch voor de lezers toegankelijk te maken, rekende L. Thomassin in 1879 al die graanprijzen uit de periode 1685-1816 om en drukte ze uit in franken.¹⁸ In 1945 gebruikte I. Delatte¹⁹ nog dezelfde methode voor de prijzen uit de periode 1716-1789. De publicaties van Thomassin en Delatte betroffen onderwerpen uit de economische geschiedenis van Luik en omgeving. Daarin werden de effracties opgesomd alsof het illustratiemateriaal was.

Ondanks gebrek aan inzicht in monetaire vraagstukken wilden andere auteurs de prijzen ook graag analyseren. B. Demoulin

maakte gebruik van het feit dat er in de periode 1678-1728 geen inflatie optrad bij het Luikse geld.²⁰ M.P. Gutmann probeerde de ontwikkeling van de roggeprijzen in Luik over de periode 1620-1750 met die in Maastricht en Amsterdam te vergelijken door middel van zogenaamde correlatiecoëfficiënten.²¹ Deze methode is in 1957 door W. Achilles geïntroduceerd.²²

Het statistisch onderzoek omtrent de Luikse graanprijzen door mevrouw M.-L. Fanchamps²³ betreft echter de periode 1475-1600, toen het Luikse geld meermalen van stelsel en voortdurend van waarde veranderde. Zij omzeilde de moeilijkheden door de periode 1475-1600 te verdelen in verschillende korte periodes die elk één of twee jaren van hongersnood omsloten. Voor zulke korte periodes is de invloed van de inflatie niet van doorslaggevende betekenis.

Het onderzoek van J. Pieyns

Omstreeks 1965 wilde men ondanks alles een overzicht van alle Luikse effracties samenstellen. Daartoe verzamelde J. Pieyns allerlei effractielijsten, waaronder die van Simonon en Thomassin. Voorts zocht hij ook effracties in de rekenboeken die door verschillende Luikse kapittels waren vervaardigd. De boekhouders van de Grote Rekenkamer van de kathedraal van Saint-Lambert en van de graanspijker van dezelfde kathedraal waren gewoon ieder jaar de effracties in hun rekeningen te noteren. Meestal deden de boekhouders van de minder belangrijke kapittels, zoals van het Heilig Kruis, Sint-Denis, Sint-Maarten en vooral Sint-Pieter, dit ook. Niet alle Luikse rekenboeken bevatten deze aantekeningen. Maar omdat er zoveel instellingen waren die belang hadden bij de effracties is de kans dat men hier of daar toch nog iets vindt lang niet denkbeeldig. Bovendien waren er rentmeesters die de effracties bijhiel- den op aparte lijsten.

In 1968 werd in Luik door archeologen en historici een congres gehouden, waarbij aandacht werd besteed aan de Luikse effracties. In het kader daarvan publiceerde Pieyns een duidelijk artikel over de problematiek van de Luikse effracties.²⁴ Hij gaf aan hoe ze eerst zouden moeten worden verzameld en gepubliceerd, opdat men ze daarna zou kunnen analyseren.

De verzameling die door de heer Pieyns is vervaardigd, bevindt zich in het archief van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg in Maastricht. Zij beslaat de periode 1400-1873.

Andere bronnen

De studie van Demoulin uit 1982 verwijst naar nog andere bronnen met Luikse effracties. De schepeneffracties van spelt (1600-1830) vindt men in: Bibliothèque Universitaire de Liège, 1370 C. De clericale effracties van spelt (1698-1796) treft men aan in: Rijksarchief van Luik (AEL), Curé Saint-Véronique, 7, 10 en 11. Die over de periode 1700-1793 bevinden zich in het Rijksarchief van Limburg te Maastricht (RAL), Predikheren, 301, 302 en 304. In twee andere archiefstukken treft men naast de clericale effracties van spelt ook gegevens over de waarde van tarwe, rogge en soms enige andere produkten aan. Het betreft RAL, Sint-Servaas, 434 (1620-1667), en AEL, Echevins de Liège, Grande Greffe, 474 (1566-1607, 1661-1732 en 1660-1759).

Vanaf 1728 werden de Luikse effracties regelmatig afgedrukt in de *Extrennes mignonnes*; dit zijn de Luikse almanakken. Zij bevinden zich in de Bibliothèque Publique de Liège onder de nummers: 10842, 10843, 10845, B12, B768, B769, B770, B771 en B806. Deze nummers bevatten gegevens omtrent de Luikse effracties tussen 1718 en 1896. Dank zij deze almanakken konden de schepeneffracties van tarwe en rogge over de periode 1750-1792 aan het dossier van Pieyns worden toegevoegd. Vanaf 1801 werden de effracties ieder jaar afgedrukt in het officiële orgaan van de Gedeputeerde Staten van de provincie Luik. Eerst verscheen dit onder de naam *Journal Officielle du département de l'Ourthe*. Dit werd later het *Journal Officielle de la Province de Liège* of het *Mémorial Administratif de la Province de Liège* genoemd. Daaruit konden ook nog de provinciale effracties over de periode 1873-1940 worden verzameld. Het blijft mogelijk dat er nog eens een document te voorschijn komt of wordt teruggevonden dat nog een aanvulling geeft op wat er nu wordt afgedrukt. Dat is op kleine schaal ook met de effractie van het kapittel van Onze-Lieve-Vrouwe in Tongeren gebeurd.²⁵

De resultaten van het onderzoek

Het resultaat van al dit onderzoek is, dat er een compleet overzicht van de ontwikkeling van de Luikse effracties over de periode 1409-1940 kon worden samengesteld. De schade die de brand in het Rijksarchief van Luik in augustus 1944 heeft aangericht, kon slechts voor een deel worden hersteld. De Luikse graanprijzen over de periode 1233-1408, die in de registers van de griffie van de schepenen van Luik moeten hebben gestaan, zijn verloren gegaan. P. Simonon heeft ze nog kunnen gebruiken voor de berekening van enige gemiddelden, maar die hebben maar een beperkte waarde.²⁶ De periodes die Simonon heeft gekozen, zijn erg onregelmatig en op grond daarvan moet er aan worden getwijfeld of de gegevens die hij gebruikte wel compleet waren. Zo blijkt het gemiddelde over de periode 1349-1363 slechts op drie notities te berusten.

Het verlies van de originele prijsnotities uit de periode 1233-1408 is erg jammer, omdat er wel graanprijzen uit de periode 1195-1224 bewaard zijn gebleven.²⁷ Daarom beginnen de lijsten met effracties in deze publicatie in 1400, hoewel er daarvoor ook al effracties werden geslagen.

Door de integrale publicatie van de Luikse effracties met de daarbij behorende monetaire tabellen wordt de documentatie omtrent de ontwikkeling van de graanprijzen in het prinsdom Luik grotendeels afgerond. De effracties van Maastricht, Tongeren, Sint-Truiden en Hasselt zijn al eerder gepubliceerd.

De waarde van het geld

De oorzaak van de onduidelijkheid omtrent de waarde van het Luikse geld ligt in het verschil tussen rekenmunt en reële munt dat door Van Werveke in 1934 is uiteengezet.²⁸ De reële munten van het prinsdom Luik zijn in 1890 al geanalyseerd door baron Chestret de Haneffe.²⁹ Frère heeft in 1967 een overzicht gepubliceerd van de rekenmuntstelsels die vanaf 1348 in Luik in gebruik zijn geweest.³⁰ In 1954 heeft Ruwet een inventarisatie van alle Luikse muntordonnanties tussen 1482 en 1625 gepubliceerd.³¹ In deze muntverordeningen staan de koersen met behulp waarvan de waarde van deze rekenmunten moet worden berekend.³² De basisgegevens

voor de berekening van de waarde van de Luikse rekenmunten in grammen zuiver goud of zilver kunnen daardoor gemakkelijk worden gevonden.

Juist toen men zover was, verschenen er verschillende publicaties van R. Baehrel. Daarin werd de opvatting uitgedragen dat de intrinsieke waarden van rekenmunten van geen enkel nut konden zijn bij het oplossen van monetaire vraagstukken.³³ Volgens hem zou door deze berekeningen de aandacht van de ware problemen worden afgeleid. Hij dacht zelfs dat zijn collega's het berekenen van de intrinsieke waarde van het geld niet als hulpmiddel gebruikten, maar tot doel op zichzelf hadden verheven. Dit was hem te eng; hij vond dat de conjunctuur uit de maatschappelijke ontwikkeling moest worden verklaard.

Daarbij kwam dat Walter Achilles in 1957 het berekenen van correlatiecoëfficiënten van diverse reeksen graanprijzen introduceerde.³⁴ Met behulp van deze cijfers kon de samenhang tussen prijsreeksen van granen uit verschillende gebieden worden geanalyseerd. Het lijkt wel of de argumenten van Baehrel Ruwet hebben overtuigd, want bij de publicatie van de graanprijzen van Roermond berekende hij de intrinsieke waarde van de Roermondse gulden niet eens meer.³⁵

Niet alle historici delen de opvattingen van Baehrel. Het is immers mogelijk dat de nominale graanprijs stijgt, terwijl de werkelijke waarde van het graan, gebaseerd op de waarde in grammen goud of zilver die het rekengeld vertegenwoordigt, juist daalt. Dit probleem kan niet worden opgelost door te doen alsof het niet bestaat. Natuurlijk is de intrinsieke waarde van het geld een enigszins omstreden begrip, omdat goud en zilver ook niet altijd dezelfde waarde hebben. Maar door dit begrip als een hulpmiddel te gebruiken, kan men de prijsontwikkeling in een periode van inflatie in een heel wat reëler daglicht stellen.

Wanneer er onduidelijkheid zou blijven bestaan over de waarde van de in Luik gebruikte rekenmunten zou een overzicht van de Luikse effracties weinig zin hebben. Grondige kennis van de Luikse rekenmunten en de ontwikkeling van hun intrinsieke waarde is een absolute voorwaarde om de Luikse graanprijzen op lange termijn zo goed mogelijk te kunnen analyseren.³⁶

Daarom wordt in dit artikel ook een samenvatting gegeven van alle monetaire ontwikkelingen die men in de periode 1348-1940 in Luik

heeft meegemaakt. De ontwikkeling van de waarde van de Luikse rekenmunten in grammen zuiver goud en zilver, de zogenaamde intrinsieke waarde, wordt op de voet gevolgd. De monetaire kant van dit artikel is een bij de Luikse effracties aangepaste samenvatting van de gegevens uit mijn vorige publicaties. Het doel is in dit artikel een sobere opsomming te geven van de feiten die onmisbaar zijn voor verder onderzoek ten aanzien van de Luikse effracties.³⁷

De Luikse rekenmunten

In Luik is de verhouding tussen rekenmunten en reële munten herhaaldelijk gewijzigd. De veranderingen zijn vastgelegd in muntordonnanties en koerslijsten. Goud- en zilverstukken, waarvan het gewicht aan edel metaal en de wisselkoersen met de rekenmunt bekend zijn, kunnen worden gebruikt als basismunt voor de berekening van de intrinsieke waarde van de rekenmunten. Daarbij kan onderscheid worden gemaakt tussen de waarde in grammen zuiver goud (goudequivalenten) en die in zilver (zilverequivalenten).

In het prinsbisdom Luik zijn verschillende systemen van rekenmunten in gebruik geweest. De belangrijkste rekenmunten waren:

- 1) het Luikse pond
- 2) de grijp
- 3) de lichte gulden
- 4) de zware gulden
- 5) de gulden Brabant-Luik
- 6) de frank.

Al deze rekenmunten waren onderverdeeld in kleinere eenheden.

1) 1 Luiks pond = 20 solidi, 1 solidus = 12 penningen. Dit stelsel werd in de periode 1400-1534 door de schepenen van Luik gebruikt om er hun effracties in uit te drukken. Er was in dezelfde tijd in het prinsdom Luik nog een ander stelsel in gebruik, waarvan de schepenen zich slechts enkele jaren (1415, 1419-1421 en 1427) hebben bediend en wel:

2) 1 grijp = 20 botdrager, 1 botdrager = 7 vlieguiten, 1 vlieguit = 4 haller. Dit stelsel was tot en met 1486 in Maastricht in zwang bij de effracties van Sint-Servaas;

3) 1 lichte gulden = 20 stuiver (aidant), 1 stuiver = 4 oortjes (quadrans). Dit stelsel werd in Maastricht gebruikt bij de effracties van Sint-Servaas in de periode 1481-1582;

4) 1 zware gulden = 20 zware stuivers, 1 zware stuiver = 20 zware oortjes. Dit stelsel werd in de periode 1528-1586 in Luik gebruikt bij het noteren van effracties;

5) 1 gulden Brabant-Luik = 20 stuivers (patards), 1 stuiver = 4 oortjes (liard). Dit stelsel werd in het gehele prinsdom Luik gebruikt vanaf ongeveer 1580.

6) De frank nam na de inlijving bij Frankrijk langzamerhand de plaats in van de gulden Brabant-Luik.

Al de rekenmunten van de zes hierboven genoemde monetaire stelsels staan in een vaste verhouding tot elkaar:

1 grijp = 10,5 Luiks pond;

1 lichte gulden = 24 Luiks pond;

7 lichte guldens = 16 grijpen;

1 zware gulden = 2 lichte guldens;

1 gulden Brabant-Luik = 2 zware guldens = 4 lichte guldens;

16 frank = 13 gulden Brabant-Luik.

In principe kunnen alle prijzen van het ene stelsel naar het andere worden omgerekend. Dat zou alleen zin hebben, wanneer die stelsels terzelfder tijd naast elkaar in gebruik waren. Dit was slechts voor een deel het geval. Ik heb de tijd tussen 1400 en 1940 daarom in vier periodes verdeeld en voor iedere periode de rekenmunt gebruikt die daarin het meest op de voorgrond is getreden.

Dit waren:

1400-1534: het Luikse pond

1528-1586: de zware Luikse gulden

1577-1793: de gulden Brabant-Luik

1794-1940: de frank.

De prijzen die in zo'n periode in een daarvan afwijkend stelsel waren uitgedrukt, werden omgerekend, zodat goed samenhangende reeksen graanprijzen ontstonden.

De koersen in Luikse rekenmunten

Voor het berekenen van de intrinsieke waarde van de Luikse rekenmunten heeft men koersen van goud- en zilverstukken nodig

die in Luikse rekenmunten zijn uitgedrukt. Naarmate men over meer van zulke koersen beschikt, kan men een gedetailleerder en betrouwbaarder beeld ontwerpen van de ontwikkeling van de waarde van het Luikse rekengeld. Ik heb zoveel mogelijk koersen verzameld uit de volgende bronnen:

1) de muntverordeningen van Luik,³⁸ Maastricht³⁹ en Tongeren;⁴⁰

2) de rekeningen van de refterproosdij,⁴¹ de cellerarie⁴² en feesten en jaargetijden⁴³ van het kapittel van Sint-Servaas, alsmede de rekeningen van de hertogen van Brabant omtrent de domeinen in de buurt van Maastricht.⁴⁴ Na 1574 bevatten de rekeningen geen koersnoteringen meer;

3) verzamelingen uit de achttiende eeuw, zoals het boek van P. Simonon en het manuscript van G.A. Collette,⁴⁵ die de reputatie hebben betrouwbaar te zijn.

In verband met de inflatie wilden de ingezetenen van het prinsdom Luik voortdurend op de hoogte worden gehouden van de koersen die in het commerciële circuit werden overeengekomen. Om in deze behoefte te voorzien, vaardigden de prins-bisschop en zijn raad muntverordeningen uit die in het hele prinsdom geldig waren.

Deze officiële koersen werden gewoonlijk enige dagen daarna ook in de andere steden van het prinsdom afgekondigd.⁴⁶ Onder de Maastrichtse en Tongerse muntordonnanties bevinden zich verschillende, waartoe een paar dagen eerder in Luik was besloten.⁴⁷ Hieruit blijkt wel dat er in Maastricht geen onafhankelijke monetair-politiek werd gevoerd. Dat er ook Maastrichtse muntordonnanties bestaan die niet in Luik zijn vervaardigd, doet daaraan niets af. Als de bisschop en zijn raad in gebreke bleven, moesten de magistraten van de andere steden de burgers in dit opzicht tevredenstellen.

J. Ruwet heeft voor de periode 1482-1625 een inventaris gemaakt van 181 Luikse muntverordeningen.⁴⁸ Op grond van de lijst van Collette vermoed ik dat er nog meer zijn geweest. Van deze 181 bevatten slechts 39 bruikbare koersen. De andere bevatten bepalingen ten aanzien van kopergeld en/of van goud- en zilverstukken die uit de roulatie worden gehaald wegens een te laag gehalte aan edel metaal. Talrijke muntverordeningen bevatten onbruikbare koersnoteringen, want de autoriteiten stelden voor hun gemak dikwijls dezelfde koersen vast als in het vorige muntedict. Uit andere

bronnen blijkt dikwijls dat de koersen ondertussen waren gestegen.⁴⁹ Ruwet heeft voor de periode 1499-1609 aangetoond dat er tussen officiële koersen en die uit de commerciële sector dikwijls een verschil was van 2 à 5%, dat soms wel tot 10% kon oplopen.⁵⁰ Uit enkele muntverordeningen blijkt dat de overheid de inflatie wilde bestrijden door een forse daling van de koersen voor te schrijven.⁵¹ Dit doel werd doorgaans niet bereikt.

In de raadsverdragen van Maastricht staan 52 Maastrichtse muntordonnanties opgetekend: een aantal hiervan herhaalt ook bepalingen uit het verleden. In de meeste muntordonnanties van Tongeren en Sint-Truiden worden dezelfde koersen als in die uit Luik en Maastricht opgegeven, zodat die feitelijk weinig nieuws bevatten.⁵²

De te gebruiken koersen moeten aan de volgende voorwaarden voldoen: 1) zij moeten origineel zijn en niet de koersen uit een eerdere muntordonnantie herhalen; 2) zij moeten de werkelijke waarde van de munten op de wisselmarkten registreren. Te lage koersen, die zijn bedoeld om de inflatie te bestrijden, moeten buiten beschouwing worden gelaten.

De koersen uit de commerciële sector staan opgetekend in oude rekeningen.⁵³ De koers tussen de rekenmunt en een bepaald goudstuk kan men daarin soms volgen aan de hand van de jaarlijkse betaling van een vaste som geld. In sommige gevallen blijft de koers direct of na enige tijd steeds op hetzelfde niveau staan, terwijl uit de officiële koersen blijkt dat dit onjuist is. Dit zijn de zogenaamde conventionele of verstarde koersen die moeten worden gediskwalificeerd.

Aan de hand van oude rekeningen uit de periode 1348-1574 kunnen verschillende reeksen met koersen uit de commerciële sector worden samengesteld. Uit deze koersreeksen moet een keuze worden gemaakt. Ik heb daarbij de voorkeur gegeven aan reeksen, waarvan de koersen vrijwel identiek waren aan betrouwbare officiële koersen die voor bepaalde momenten toch nog beschikbaar waren. Op deze wijze ontstaat er een combinatie van koersen van de overheid en uit de commerciële sector die het meeste houvast biedt. Op grond hiervan kan de intrinsieke waarde van de rekenmunt over een bepaalde periode worden berekend op momenten die elkaar snel opvolgen met intervallen van één, hooguit drie jaar. Het resultaat is een zeer gedetailleerd en tegelijkertijd op verantwoorde

wijze samengesteld beeld van de ontwikkeling van de intrinsieke waarde van het Luikse rekgeld.

De intrinsieke waarde in goud

De intrinsieke waarde van de rekenmunt kan worden uitgedrukt in grammen zuiver goud (Wg) en in grammen zuiver zilver (Wz). In de middeleeuwen werd aan het goud de voorrang gegeven.

Voor de berekening van de waarde van de Luikse rekenmunten in goud beschikken wij voor de periode 1348-1574 over een overvloed van koersen uit oude rekeningen. Deze intrinsieke waarde van de rekenmunt in grammen zuiver goud (Wg) kan worden berekend met behulp van de formule: $Wg = (Gg \times V) : K$.

Gg = het aantal grammen zuiver goud dat de basismunt bevat; dit is het goudstuk op grond waarvan de intrinsieke waarde van de rekenmunt wordt berekend.

V = de verhouding tussen de rekenmunt, waarvan de intrinsieke waarde moet worden berekend, en de rekenmunt waarin de koers is uitgedrukt.

K = de koers van de basismunt in de rekenmunt.

Voor 1408 bevatte de goudgulden, die hier als basismunt wordt gebruikt, 3,321 gram zuiver goud. In de rekeningen van feesten en jaargetijden van het kapittel van Sint-Servaas in Maastricht staan koersen van die goudgulden genoteerd.⁵⁴ De ontwikkeling van de intrinsieke waarde is op basis daarvan:

Jaar	Wg	K
1400	0,3785	117
1401	0,3785	117
1402	0,3753	118
1403	0,3690	120

De koers (K) hierboven is opgegeven in vlieguiten en 13,33 vlieguiten vormen 1 Luiks pond ($V = 13,33$).

Over de periode 1403-1498 beschikken wij over een reeks koersen van de goudgulden die geen enkele lacune bevat. Deze reeks is samengesteld aan de hand van de rekeningen van de domeinen van de hertogen van Brabant in de omgeving van Maastricht.⁵⁵ Wel veranderde volgens de Rijnlandse muntverdragen de waarde van de goudgulden enige malen:⁵⁶

Datum	gewicht	gehalte	goudgewicht in grammen
15-08-1409	3,543	0,917	3,284
20-05-1419	3,508	0,797	2,777
29-10-1454	3,439	0,792	2,725
11-10-1464	3,406	0,702	2,696
15-11-1490	3,278	0,771	2,527

De waarde van het Luikse pond ontwikkelde zich op basis van deze gegevens als volgt:

Datum	Wg	K
08-08-1403	0,3690	120
23-06-1404	0,3571	124
18-08-1409	0,3531	124
24-06-1410	0,3434	127,5
24-06-1411	0,3531	124
24-06-1412	0,3292	133
30-04-1414	0,3208	136,5
24-06-1417	0,2881	152
20-05-1419	0,2436	152
24-06-1421	0,2389	155
24-06-1422	0,2300	161
24-06-1423	0,2161	171,335
24-06-1425	0,2116	175
24-06-1426	0,1959	189
24-06-1429	0,1889	196
23-06-1430	0,1763	210
23-06-1431	0,1653	224
23-06-1432	0,1603	231
23-06-1433	0,1556	238

Datum	Wg	K
23-06-1434	0,1533	241,5
23-06-1435	0,1511	245
23-06-1436	0,1469	252
24-06-1438	0,1449	255,5
24-06-1440	0,1392	266
24-06-1441	0,1374	269,5
24-06-1442	0,1356	273
24-06-1443	0,1339	276,5
24-06-1444	0,1322	280
01-01-1449	0,1304	284
01-01-1450	0,1266	292,5
01-01-1451	0,1259	294
01-01-1452	0,1230	301
29-10-1454	0,1207	301
01-01-1458	0,1153	315
01-10-1460	0,1121	324
01-10-1461	0,1108	328
11-10-1464	0,1096	328
01-10-1465	0,1070	336
01-10-1473	0,1021	352
01-10-1474	0,0977	368
01-10-1477	0,0864	416
01-10-1481	0,0832	432
01-10-1482	0,0802	448
01-10-1483	0,0775	464
01-10-1486	0,0725	496

Vanaf 01-10-1487 wordt de koers in Luikse stuivers opgegeven: 1 Luiks pond = 0,833 Luikse stuivers ($V = 0,833$).

Datum	Wg	K
01-10-1487	0,0661	34
01-10-1488	0,0562	40
01-10-1489	0,0449	50
01-10-1490	0,0408	55
15-11-1490	0,0383	55
01-10-1491	0,0351	60
01-10-1493	0,0324	65
01-10-1494	0,0301	70

Datum	Wg	K
01-10-1495	0,0351	72
01-10-1496	0,0281	75
01-10-1497	0,0263	80
01-10-1498	0,0526	40

Ik gebruik over de periode 1499-1574 koersen van de goudgulden uit de rekeningen van de refterproosdij⁵⁷ van het kapittel van Sint-Servaas in Maastricht voor de berekening van de intrinsieke waarde van het Luikse pond. De koersen voor 1560, 1561, 1566, 1567 en 1571 zijn uit de rekeningen van feesten en jaargetijden gehaald⁵⁸ om lacunes in de reeks van de refterproosdij op te vullen.

Jaar	Wg	K
1499	0,0526	40
1500	0,0501	42
1501	0,0479	44
1502	0,0458	46
1504	0,0430	49
1508	0,0405	52
1509	0,0409	51,5
1510	0,0405	52
1511	0,0376	56
1518	0,0351	60
1521	0,0329	64
1523	0,0301	70
1525	0,0263	80
1527	0,0251	84
1529	0,0245	86
1530	0,0239	88
1531	0,0234	90
1532	0,0229	92
1533	0,0224	94
1534	0,0224	94

Omstreeks 1534 raakte het Luikse pond in onbruik. Gewoonlijk werd al vanaf ongeveer 1470 de lichte Luikse gulden gebruikt.

Maar de effracties werden vanaf 1528 in zware Luikse guldens vastgesteld. De koersen werden uitgedrukt in lichte Luikse stuivers en 40 lichte stuivers waren samen een zware gulden ($V = 40$). De waarde van de zware Luikse gulden ontwikkelde zich als volgt:

Jaar	Wg	K
1528	1,2033	84
1529	1,1753	86
1530	1,1486	88
1531	1,1231	90
1532	1,0987	92
1533	1,0753	94
1535	1,1460	88,2
1536	1,1108	91
1537	1,0367	97,5
1538	1,0314	98
1539	0,9627	105
1540	1,0108	100
1545	0,9189	110
1546	0,9025	112
1549	0,8423	120
1550	0,8218	123
1551	0,8086	125
1552	0,7775	130
1553	0,7658	132
1555	0,7432	136
1558	0,7220	140
1564	0,6971	145
1567	0,6739	150
1572	0,6521	155
1573	0,6418	157,5
1574	0,6418	157,5

De rekeningen uit de periode na 1574 bevatten geen koersen van goudstukken in rekenmunten meer, zodat we zijn aangewezen op betrouwbare muntordonnanties uit Luik, Maastricht en Tongeren. Kort na 1600 verdween de goudgulden uit de roulatie,⁵⁹ zodat we beter ons vertrouwen kunnen stellen op de Rozenobel. Dit goudstuk had een ruw gewicht van 7,775, een gehalte van 0,995 en bevatte 7,735 gram zuiver goud.⁶⁰ De ontwikkeling van de gulden Bra-

bant-Luik op basis van de koersen van de Rozenobel waren als volgt:

Datum	Gw	K	Bron van de koers
04-12-1577	1,105	7	ROPL, 2, I, 423-425
16-06-1580	0,9669	8	ROPL, 2, I, 432-434
06-03-1581	0,9100	8,5	ROPL, 2, II, 1-3
04-07-1583	0,8594	9	ROPL, 2, II, 84-86
26-01-1584	0,8594	9	ROPL, 2, II, 87-90
11-12-1584	0,8362	9,25	ROPL, 2, II, 92-94
24-10-1586	0,9669	8	GAM, OA, 80, M33
20-05-1591	0,9100	8,5	GAM, OA, 81, M34
16-03-1592	0,8840	8,75	GAM, OA, 81, M35
13-05-1592	0,8594	9	ROPL, 2, II, 126-128
20-10-1595	0,8594	9	ROPL, 2, II, 159-161
07-03-1605	0,8142	9,5	GAM, OA, 83, M38
09-10-1609	0,7933	9,75	GAM, OA, 83, M39
01-02-1610	0,7833	9,875	GAM, OA, 83, M40
20-02-1610	0,7933	9,75	ROPL, 2, II, 293-294
10-09-1612	0,7735	10	GAM, OA, 83, M41
22-09-1612	0,7833	9,875	ROPL, 2, II, 308-310
08-10-1612	0,7933	9,75	GAM, OA, 83, M41
05-03-1614	0,7546	10,25	ROPL, 2, II, 354-356
04-02-1616	0,7367	10,5	GAM, OA, 83, M43
06-09-1616	0,7813	9,9	ROPL, 2, II, 384-386
26-02-1618	0,7367	10,5	ROPL, 2, II, 302-304
05-11-1618	0,7297	10,6	Edits, 160-162
15-02-1620	0,7195	10,75	ROPL, 2, II, 428-431
29-07-1624	0,6696	11,55	Zie eindnoot 61
21-11-1635	0,6238	12,4	ROPL, 2, III, 128
18-08-1639	0,5950	13	ROPL, 2, III, 130
30-10-1640	0,5730	13,5	ROPL, 2, III, 135
03-09-1641	0,5525	14	GAM, OA, 84, M46
18-08-1642	0,5525	14	GAM, OA, 84, M47
12-11-1642	0,5730	13,5	ROPL, 2, III, 135
09-04-1644	0,5334	14,5	ROPL, 2, III, 146
17-11-1644	0,5334	14,5	GAM, OA, 84, M48
28-07-1645	0,5334	14,5	ROPL, 2, III, 150
30-01-1646	0,5167	15,1	GAM, OA, 84, M51
26-03-1646	0,4974	15,55	ROPL, 2, III, 156
26-11-1648	0,4297	18	GAM, OA, 84, M52

Al deze waarden zijn gebaseerd op de koersen van de Rozenobel, behalve die van 29-07-1624. Dit hoorde eigenlijk niet zo, maar er

was geen alternatief. In de oorlogsperiode tussen 1620 en 1635 hadden de autoriteiten wel wat anders te doen dan koersen in wetten vast te leggen. Gelukkig werd er in 1624 in Tongeren toch nog een koers vastgelegd. Aan de gouden Jacobus die 9,2068 gram zuiver goud bevatte, werd een waarde toegekend van 13 gulden Brabant-Luik en 15 patards.⁶¹ Dit betekent dat de Rozenobel een koers 11 gulden Brabant-Luik en 11 patards moet hebben gehad. In de periode 1650-1800 veranderde het Luikse rekengeld niet van waarde. Op 26 november 1648 werd in Maastricht de waarde van de dukaat op 8½ guldens Brabant-Luik vastgesteld.⁶² Op 22 oktober 1649 werd in Luik de waarde van diezelfde dukaat op 8 guldens Brabant-Luik gesteld, maar dit was niet correct.⁶³ Pas op 31 maart 1749 werd dit gecorrigeerd.⁶⁴ Voor de periode 1648-1749 moet daarom de koers van 26 november 1648 worden aangehouden om de waarde in grammen goud van de gulden Brabant-Luik te berekenen.

Na de verovering van het prinsdom Luik door de Fransen werd de frank ingevoerd en die had aanvankelijk ook een vaste waarde. Na de Eerste Wereldoorlog werd dat anders; de ontwikkeling was als volgt:⁶⁵

Jaar	Wg
1793	0,2903
1919	0,2043
1920	0,1093
1921	0,1119
1922	0,1142
1923	0,0777
1924	0,0691
1925	0,0714
1926	0,0418
1935	0,0301
1944	0,0203

De intrinsieke waarde in zilver

In de rekeningen staan gewoonlijk geen koersen van zilveren munten. Daarom is men bij het vaststellen van de waarde van het

Luikse rekengeld in zilver uitsluitend aangewezen op betrouwbare officiële koersen uit muntverordeningen.

De intrinsieke waarde van de rekenmunt in grammen zuiver zilver (Wz) kan worden berekend met behulp van de formule:

$$Wz = (Gz \times v) : K.$$

Gz = het aantal grammen zuiver zilver dat de basismunt bevat. De basismunt is het zilverstuk op basis waarvan de intrinsieke waarde van de rekenmunt wordt berekend.

In de periode voor 1477 zijn er maar zes muntverordeningen, waarin de koers (K) van de Keulse zilveren penning in vlieguiten wordt vermeld. Deze koersen kunnen worden gebruikt bij de berekening van de zilverwaarde van het Luikse pond. Dit pond kwam overeen met 13,33 vlieguiten ($V = 13,33$). De hoeveelheid zilver die de Keulse penning bevatte (Gz) is verschillende malen veranderd, maar de wijzigingen zijn bekend.⁶⁶ De waarde (Wz) van het Luikse pond in grammen zuiver zilver kan voor de volgende data worden berekend:

Datum	Wz	Gz	K	Bron
09-04-1397	4,43	1,827	5,5	GAM, OA, 63, M2
??-07-1443	1,58	1,334	11,25	GAM, OA, 64, M3
26-??-1454	1,42	1,334	12,5	GAM, OA, 64, M4
30-11-1458	1,26	1,232	13	GAM, OA, 65, M5
??-03-1461	1,23	1,232	13,34	ROPL, 1, I, 584
23-10-1477	1,17	1,232	14	ROPL, 1, I, 660

Doordat er maar zes muntverordeningen waren in tachtig jaar is het overzicht tot 1477 niet erg gedetailleerd. Dit wordt daarna beter. Wij beschikken over zeven muntverordeningen uit de periode 1477-1489, waarin de koers van de Engelse stoter genoteerd staat in Luikse stuivers (K); deze munt bevatte 2,8771 gram zuiver zilver. Het Luikse pond kwam overeen met 0,833 Luikse lichte stuivers ($V = 0,833$). De resultaten van de berekeningen zijn:

Datum	Wz	K	Bron van de koers
02-11-1478	0,6	2,5	ROPL, 1, I, 663
16-12-1480	0,87	2,75	ROPL, 1, I, 668
13-08-1482	0,80	3	ROPL, 1, I, 669-670
26-09-1486	0,68	3,5	ROPL, 1, I, 679-680
11-08-1488	0,48	5	ROPL, 1, I, 761-762
01-01-1489	0,48	5	Cours, 133
28-04-1489	0,40	6	ROPL, 1, I, 764

Voor de berekening van de zilverwaarde van het Luikse pond over de periode 1490-1534 kunnen we Milaanse sleper gebruiken. Dit zilverstuk woog 9,65 gram en bevatte 9,28 gram zuiver zilver (Gz = 9,28). De ontwikkeling van de waarde van het Luikse pond was als volgt:

Datum	Wz	K	Bron van de koers
11-03-1490	0,34	23	ROPL, 1, I, 764-766
05-09-1494	0,58	13,33	ROPL, 1, I, 782-784
??-07-1498	0,55	14,2	GAM, OA, 68, M8
??-11-1498	0,55	14,2	GAM, OA, 68, M9
05-01-1510	0,47	16,5	ROPL, 2, I, 5-7
10-09-1511	0,43	18,1	ROPL, 2, I, 8-13
06-10-1516	0,41	19	ROPL, 2, I, 16-19
06-12-1516	0,39	20	ROPL, 2, I, 19-22
08-07-1522	0,37	20,67	ROPL, 2, I, 46-52
12-10-1523	0,35	22,3	GAM, OA, 69, M11
24-10-1524	0,34	23	GAM, OA, 69, M13
30-01-1527	0,31	25,2	ROPL, 2, I, 61-64
15-09-1528	0,29	27	ROPL, 2, I, 70-73
31-01-1534	0,28	28	ROPL, 2, I, 93-97

Over de periode 1528-1586 werden de effracties uitgedrukt in zware Luikse guldens; deze had een waarde van 40 aidants ($v = 40$). De ontwikkeling van de intrinsieke waarde van de zware Luikse gulden verloopt dan als volgt:

Datum	Wz	K	Bron van de koers
15-09-1528	13,75	27	ROPL, 2, I, 70-73
31-01-1534	13,26	28	ROPL, 2, I, 93-97
03-09-1538	12,69	29,25	GAM, OA, 72, M22
06-11-1540	12,37	30	ROPL, 2, I, 125-128
10-06-1545	11,97	31	ROPL, 2, I, 133-136
28-03-1548	10,92	34	ROPL, 2, I, 169-172
13-07-1551	10,61	35	GAM, OA, 74, M27
09-11-1552	10,31	36	Edits et Publications, 85-88
16-04-1553	9,77	38	GAM, OA, 75, M30

Vanaf 1560 beschikken we over de koersen van de Filippsdaalder die 28,55 grammen zuiver zilver bevatte ($Gz = 28,55$). De waarde van het Luikse pond in grammen zuiver zilver ontwikkelt zich vanaf dat moment als volgt:

Datum	Wz	K	Bron van de koers
1560	7,61	150	Cours, 144, 145
1563	7,51	152	Cours, 144
10-09-1565	7,61	150	ROPL, 2, I, 287-292
1567	7,37	155	Cours, 144
1573	7,25	157,5	Cours, 144
1575	7,14	160	Cours, 144
30-03-1575	7,02	162,5	GAM, OA, 79, M31
1576	7,02	162,5	Cours, 144
04-12-1577	6,72	170	ROPL, 2, I, 423-425
1578	5,86	195	Cours, 144
06-03-1581	5,71	200	ROPL, 2, II, 1-3
04-07-1583	5,44	210	ROPL, 2, II, 84-86
23-01-1584	5,39	212	ROPL, 2, II, 87-90
11-12-1584	5,19	220	ROPL, 2, II, 92-94
27-10-1586	5,44	210	GAM, OA, 80, M33

Vanaf 1577 zijn er ook al effracties bekend die zijn uitgedrukt in guldens Brabant-Luik van 20 patards ($V = 20$). De intrinsieke waarde van deze gulden ontwikkelde zich als volgt:

Datum	Wz	K	Bron van de koers
04-12-1577	13,44	42,5	ROPL, 2, II, 423-425
1578	11,71	48,75	Cours, 144
06-03-1581	11,42	50	ROPL, 2, II, 1-3
04-07-1583	10,88	52,5	ROPL, 2, II, 84-86
23-01-1584	10,77	53	ROPL, 2, II, 87-90
11-12-1584	10,38	55	ROPL, 2, II, 92-94
27-10-1586	10,88	52,5	GAM, OA, 80, M33
20-05-1591	10,02	57	GAM, OA, 81, M34
16-03-1592	10,57	54	GAM, OA, 81, M35
13-05-1592	10,38	55	ROPL, 2, II, 126-128
20-10-1595	10,15	56,25	ROPL, 2, II, 159-161
22-08-1598	10,15	56,25	ROPL, 2, II, 159
07-03-1605	10,15	56,25	GAM, OA, 83, M38
09-10-1609	10,02	57	GAM, OA, 83, M39
13-02-1610	9,93	57,5	GAM, OA, 83, M40
21-09-1612	9,72	58,75	ROPL, 2, II, 308-310
28-02-1614	9,52	60	ROPL, 2, II, 354-356
04-02-1616	9,21	62	GAM, OA, 83, M43
29-04-1616	9,52	60	ROPL, 2, II, 377-379
28-08-1616	9,84	58	ROPL, 2, II, 384-386
12-02-1618	9,52	60	ROPL, 2, II, 402-404
15-02-1620	9,06	63	ROPL, 2, II, 428-431

Tijdens de oorlogsperiode 1620-1632 werden er geen bruikbare muntordonnanties uitgevaardigd. Op 13 juni 1633 had de rijksdaalder, die 25,665 gram zuiver zilver bevatte, een koers van 59 patards. Dit betekende dat de gulden Brabant-Luik toen een intrinsieke waarde had van 8,70 gram zuiver zilver. De berekeningen voor de periode 1634-1648 kunnen het beste worden berekend op basis van een zilverstuk dat 30,66 gram zilver bevatte, namelijk de dukaton (Gz = 30,66). Deze dukaton moet op 13 juni 1633 een waarde hebben gehad van 70½ patards.

Datum	Wz	K	Bron der koers
13-06-1633	8,70	70,5	Straven, III, 408
16-03-1635	8,18	75	ROPL, 2, II, 125
17-08-1639	7,86	78	ROPL, 2, III, 110
10-10-1640	7,67	80	ROPL, 2, III, 135

Datum	Wz	K	Bron der koers
18-08-1642	7,55	81,25	GAM, OA, 84, M47
09-04-1644	7,55	81,25	Edits et Publications, 179
18-11-1644	7,43	82,5	Edits et Publications, 181
28-07-1645	7,21	85	Edits et Publications, 183
27-01-1646	7,01	87,5	Edits et Publications, 185
26-11-1648	5,68	108	GAM, OA, 84, M52
31-03-1749	5,84	105	ROPL, 3, II, 125

In de periode 1793-1914 werd de frank gebruikt en die had een waarde van ongeveer 4,5 gram zilver.

Inhoudsmaten

Wij kunnen in de besluiten van de prefect van het département de l'Ourthe lezen dat de inhoud van dat oude Luikse mud 238,511 liter was; andere bronnen begroten de inhoud van dit mud op 245,695, 248,523 of zelfs $8 \times 31,1915 = 249,532$ liter.⁶⁷ Het mud was onderverdeeld in 8 seesters. Dat de inhoud van een Luiks mud groter was dan 238,511 liter blijkt uit de berekening op basis van de vuistregels van P. Simonon:⁶⁸ 6 Maastrichtse vaten = 4,5 Luikse seesters geeft als resultaat: 6 Maastrichtse vaten = 140 liter. 1 Luikse seester is $140 : 4,5 = 31,11$ liter, 1 Luiks mud = $8 \times 31,11 = 248,89$ liter. Nog veiliger is het de Luikse inhoudsmaten te berekenen op basis van het Amsterdamse last: 1 Amsterdamse last (van 3003,91 liter) = 96 Luikse seesters. 1 mud = 8 seesters. 1 Amsterdamse last $96 : 8 = 12$ Luikse mudden. 1 Luiks mud = $3003,91 : 12 = 250,326$ liter. 1 Luikse seester = 31,29 liter.

Voor 1534 werd voor haver en zomergerst een wat groter mud gebruikt, waarvan we de inhoud niet weten. In de tabellen zijn alle prijzen uitgedrukt per seester.

Vloeistoffen zoals wijn werden in Luik afgemeten per aam van 153,560 liter;⁶⁹ ook raapolie kwam hiervoor in aanmerking.

De slag van Sint-Andries (1400-1534)

De effractie van Sint-Andries diende om de pachten en andere verplichtingen uit te rekenen die na Sint-Andries (30 november) moesten worden voldaan. Daarom noemden de schepenen deze effractie ook de "slag van Sint-Andries" of "le briesse delle Saint-Andrier". Wij kennen strikt genomen het karakter van de effractie van Sint-Andries niet. Waarschijnlijk werden op Sint-Andries de prijzen van de laatste graanmarkt in Luik tot effracties geproclameerd. Het kunnen ook gemiddelden zijn van prijzen op de Luikse graanmarkt, die werden berekend over de periode van 1 september tot 30 november. Ik zal verschillende argumenten noemen op grond waarvan we mogen aannemen dat het najaarsprijzen waren en geen gemiddelden over het gehele jaar.

De onpraktische effracties op basis van jaargemiddelden, die de schepenen vanaf 1530 sloegen, waren waarschijnlijk een reactie op de slag van Sint-Andries. Om praktische redenen waren de oudste effracties gebaseerd op eenvoudige steekproeven. Later werden vaak oogstjaargemiddelden berekend, omdat het publiek effracties op basis van steekproeven onrechtvaardig vond. Vergelijkt men de effracties van de schepenen van Luik met de prijzen van tarwe en rogge over de jaren 1532-1534 uit het marktboek van Maastricht,⁷⁰ dan komt men tot de conclusie dat de slag van Sint-Andries een najaarseffractie moet zijn geweest.⁷¹

De slag van Sint-Andries was een effractie in geld: op 29 november werden de prijzen vastgesteld van niet minder dan zestien landbouwproducten. Hieronder bevonden zich zeven graansoorten, namelijk spelt, tarwe, wassen, roggon, wintergerst, zomergerst en haver. Wassen en roggon waren twee verschillende variëteiten rogge. Wassen of witte rogge was rogge van goede kwaliteit, die in prijs gelijk werd gesteld aan masteluin, een mengsel van tarwe en rogge. Roggon werd ook wel zwarte rogge genoemd en was goedkoper. Ook werd de effractie van een aantal peulvruchten bepaald: witte erwten, groene erwten, bruine erwten, tuinbonen en wikken. Tenslotte werden de effracties bepaald van tuinboontjes,⁷² meel, raapzaad en raapolie.

De "slag van Sint-Andries" (1400-1534) over de periode 1475-1534 is door Marie-Louise Fanchamps in haar geheel gepubliceerd.⁷³ Dank zij het dossier van J. Pieyns, waarin de bronnen⁷⁴ eveneens

nauwkeurig worden aangegeven, was het eenvoudig deze prijzen te completeren met die van 1400 en van 1409 tot en met 1474. Deze prijzen zijn uitgedrukt in Luikse ponden per seester (31,29 liter).

De effracties van de schepenen (1530-1793)

Omstreeks 1530 voltrokken zich in Luik bij het slaan van de effracties grote veranderingen. Voortaan werden de effracties geslagen in zware Luikse guldens in plaats van in het Luikse pond. Vanaf 1528 sloegen de kapittels onder leiding van het kapittel van Saint-Lambert regelmatig de clericale effracties. De effracties van de schepenen kwamen daardoor meer op de achtergrond en zij veranderden ook totaal van karakter. Alleen de prijzen van spelt, tarwe, rogge en haver werden nog vastgesteld. Maar het zijn geen najaarseffracties meer die omstreeks 30 november werden vastgesteld op grond van enige steekproeven, die onmiddellijk daarvoor op de Luikse graanmarkt waren genomen. Om het toeval uit te sluiten, werd er overgegaan tot het berekenen van oogstjaargemiddelden. Het oogstjaar loopt van 1 september tot 1 september; daarom konden de schepeneffracties pas een vol jaar na de oogst worden berekend. Deze effracties waren weliswaar strikt rechtvaardig, maar ook in hoge mate onpraktisch. Zij waren bedoeld om burgers, die rechten hadden op pachten in natura, het mogelijk te maken deze in geld te innen. Dat gebeurde pas in september, terwijl de kapittels reeds in februari hun inkomsten ontvingen. Daarom gingen veel leken ertoe over in pachtcontracten te bepalen, dat in hun geval de effracties en de termijnen van het kathedraal kapittel van toepassing zouden zijn.

De schepenen stelden hun effracties vast op grond van de prijzen die alleen op de markt in de stad Luik waren overeengekomen. Daar waren de prijzen dikwijls hoger dan op het platteland; bij het vaststellen van de clericale effracties werd ook met deze lagere prijzen rekening gehouden. Maar dit voordeel woog blijkbaar niet op tegen het zeer laat ontvangen van de opbrengsten.

De effractie van de schepenen was dan ook veel minder belangrijk dan die van Saint-Lambert. Omdat het oogstjaargemiddelden waren, gaven Ruwet en Demoulin aan de effracties van de schepenen de voorkeur. Ik heb eerder aangetoond dat wintereffracties als die van

Saint-Lambert weinig afwijken van oogstjaargemiddelden en daarom even waardevol zijn.⁷⁵

De effractie van de schepenen over de periode 1577-1793 zijn te vinden in:

1) P. Simonon, *Traité de la réduction des rentes* (Liège, 1751) 113-118 (spelt, 1577-1749; tarwe, 1630-1749; rogge, 1630-1749);⁷⁶

2) *Edits et Publications des Monnoyes* (Luik, 1675) 215-219, spelt 1577-1743, tarwe 1630-1670, rogge 1630-1673 en haver 1630-1672;⁷⁷

3) Universiteitsbibliotheek van Luik, handschrift 1370 C, 145-147 (1600-1830);

4) *Extrennes mignonnes* (Oude Luikse almanakken in de Centrale Luikse Openbare Bibliotheek) 10842: 1728-1794. Af en toe wijken de cijfers in de verschillende lijsten een beetje van elkaar af, hetgeen te wijten is aan de onnauwkeurigheid van sommige samenstellers. De cijfers van Simonon zijn betrouwbaar, maar voor de jaren 1664 en 1674 heeft hij zich schromelijk vergist.

In de bronnen wordt de spelt per mud opgegeven en de tarwe en rogge per seester. In deze publicatie worden al deze prijzen opgegeven in guldens Brabant-Luik per seester.

Het handschrift van Mottet

De effractie van de schepenen van Luik over de periode 1530-1570 is alleen overgeleverd door het handschrift van een zekere heer Mottet. J. Pieyns heeft diens aantekeningen ontdekt in een exemplaar van het boek "Edicts et Publications des Monnoyes" van 1623.⁷⁸ Dit boek was in 1746 in het bezit van Mottet en wordt nu bewaard in de bibliotheek van het Groot Seminarie van Luik. Het gaat daarbij uitsluitend om spelprijzen die zijn uitgedrukt in zware Luikse guldens per mud. Deze prijzen lijken mij betrouwbaar om de volgende redenen.

Mottet had de uitgave van de "Edicts et Publications des Monnoyes" van 1623 in zijn bezit, maar die van 1675 niet.⁷⁹ Hij wilde zijn eigen boek voorzien van de ontbrekende gegevens. Daarom heeft hij de effracties die in het boek van 1675 stonden, overgeschreven zonder een enkele fout te maken. Hij vermeldde tot tweemaal toe de bron in de opschriften. Bovendien heeft hij de clericale

effractie uit de periode voor 1674 aangevuld met die uit de periode 1674-1743. Hij week daarbij slechts driemaal af van de lezing van de rentmeester van de Compterie du Grenier. Dit zijn waarschijnlijk prijzen die door een kapittel zijn geslagen, dat het niet eens was met de effractie die door Saint-Lambert was goedgekeurd. Ik neem aan dat hij bij het noteren van de spelteffractie van de schepenen over de periode 1530-1570 ook geen fouten heeft gemaakt.

De hoogte van deze effracties komt overeen met de prijzen van de gezworenen, al zijn de notities van Mottet voor 1538, 1556 en 1565 nogal aan de hoge kant. Deze gezworenen (*jurés des muids*) waren de functionarissen die in opdracht van de schepenen de graanprijzen op de markt noteerden, opdat deze hun effracties zouden kunnen vaststellen. Hun notities betreffende de periode 1531-1585 zijn door R. van Santbergen overgeschreven, voordat zij in 1944 door het vuur werden verteerd.⁸⁰ In het manuscript 1380 C van de Luikse Universiteitsbibliotheek staan de noteringen over de periode 1577-1596. Mevrouw Fanchamps heeft deze fragmenten in haar boek van 1970 gepubliceerd.⁸¹

De clericale effracties (1528-1793)

De clericale effracties hebben een gecompliceerd karakter. Zij werden vastgesteld in twee verschillende etappes; eerst werden de zogenaamde effracties in natura vastgesteld en later die in geld. In het prinsdom Luik speelde de spelt een hoofdrol bij de verbouw van graan en ook bij het vaststellen van de effracties. Deze minder gangbare soort tarwe was geschikt om verbouwd te worden in de Ardennen, waar gewone tarwe vanwege het ruwe klimaat zich niet goed kon ontwikkelen. Voor de meeste boeren in het prinsdom Luik was de verbouw van spelt aanvankelijk de spil waar alles om draaide.⁸² In grote delen van het staatsgebied, zoals in de Condroz, de Famenne en in de Ardennen, werd bijna niets anders verbouwd. In Hesbaye en de Kempen werd veel rogge verbouwd, maar ook hier werd altijd een flink deel van het bouwland gebruikt voor het verbouwen van spelt.⁸³ Deze graansoort had in het prinsdom Luik een geweldige betekenis en daarom werden alle pachten oorspronkelijk in mudden spelt vastgesteld. De boeren die ieder jaar de verschuldigde hoeveelheid spelt aan de kapittels afdroegen,

voldeden letterlijk aan de oorspronkelijke opzet en hadden met de effracties niets te maken.

Later begonnen boeren ook met de verbouw van andere graansoorten, zoals tarwe en rogge. Daardoor ontstond de noodzaak om vast te stellen hoeveel seesters tarwe of rogge zij moesten leveren in plaats van 1 mud spelt. De spelt kon direct na de oogst worden afgeleverd, maar de boeren die hun verplichtingen in tarwe of rogge wilden voldoen, moesten wachten tot het slaan van de effractie op 29 november, want de pachten vervielen op Sint-Andries (30 november). Het kapittel van de kathedraal van Saint-Lambert sloeg ieder jaar deze effracties in natura over de periode van 1 september tot 29 november. Daarbij werd vastgesteld hoeveel seesters tarwe, rogge enzovoort moesten worden geleverd in plaats van 1 mud spelt.

Daarmee werd begonnen in 1528.⁸⁴ Demoulin beschrijft precies hoe dat ging.⁸⁵ Ieder jaar op 29 november vergaderden de Gedeputeerden van het kathedraal kapittel van Saint-Lambert met die van de kapittels van Saint-Barthélemy, Sainte-Croix, Saint-Denis, Saint-Jean-l'Évangélist, Saint-Martin, Saint-Paul en Saint-Pierre in de kapel van Saint-Materne om de effractie in natura vast te stellen. Daarbij hielden zij rekening met de graanprijzen uit de periode tussen 1 september en 29 november. Het kapittel van Saint-Lambert keurde die effractie kort daarna goed; meestal gebeurde dit ook nog op 29 november. Daarna konden de minder belangrijke kapittels deze effractie overnemen of, als ze het er niet mee eens waren, een eigen effractie slaan.

Een derde categorie boeren wilde haar verplichtingen helemaal niet in natura, maar uitsluitend in geld voldoen. Zij moesten nog langer wachten en wel totdat de effractie in geld was geslagen.

Dit vond aanvankelijk plaats in de loop van december of januari, maar later werd het langzamerhand traditie dit in het begin van februari te doen. Dan kwamen de dekens van het kathedraal kapittel nogmaals in de kapel van Saint-Materne bijeen met de vertegenwoordigers van de zeven minder belangrijke kapittels om de prijs van het mud spelt vast te stellen. Daarbij werd uitgegaan van de gemiddelde prijs van spelt in de maanden december en januari. Ook deze effractie moest daarna door het kapittel van Saint-Lambert worden goedgekeurd. De kleinere kapittels hielden zich doorgaans

aan deze effractie, maar niet altijd; soms sloegen zij een afwijkende effractie.

Bronnen voor de clericale effracties

De clericale effracties staan genoteerd in de rekeningen van de Compterie du Grenier over de periodes 1528-1625, 1632 en 1684-1793.⁸⁶ Die van de Grande Compterie bestrijken de tijdvakken 1528-1637 en 1704-1793.⁸⁷ Ik heb getracht de lacune 1638-1683 op te vullen met de effracties uit de rekeningen van de Compterie des Anniversaires en vond nog de effracties van 1638-1644, 1654-1659, 1662, 1671-1672 en 1680.⁸⁸ De effracties in deze rekeningen zijn identiek, behoudens enige onbeduidende vergissingen.

Het was jammer genoeg niet mogelijk alle effracties van Saint-Lambert in de rekeningen te vinden. Voor 29 jaren moest genoeg worden genomen met de notities uit effractielijsten. Daarin staan ook de effracties van het mud spelt in geld, die in de rekeningen uit de periode voor 1684 dikwijls ontbreken. Lijsten met fragmenten van de clericale effracties van Luik (1528-1793) komen voor in de volgende boeken en handschriften:

- 1) Edicts et Publications des Monnoyes, spelt (1528-1673), tarwe (1528-1573), rogge (1528-1673) en zo nu en dan nog andere notities over deze periode;
- 2) P. Simonon, *Traité de la réduction des rentes* (Liège, 1751) 118 (spelt, 1696-1749);
- 3) Rijksarchief van Luik, Curé de Sainte Véronique, reg. 7-11 (spelt, 1698-1796);
- 4) Rijksarchief Luik, Echevins de Liège, Grand Greffe, 474 (spelt, 1660-1759; tarwe, 1660-1759, rogge, 1660-1759 en af en toe nog andere notities over deze periode);
- 5) Rijksarchief Maastricht, Sint-Servaas, 434 (spelt, 1620-1667; tarwe, 1620-1667; rogge, 1620-1667 en af en toe nog andere notities over deze periode);
- 6) Rijksarchief Maastricht, Predikheren, 301 (spelt, 1700-1753), 302 (spelt, 1750-1782) en 304 (spelt, 1780-1793).

Als we de effracties uit de rekeningen met de effractielijsten vergelijken, blijken die onder no. 1 en no. 5 zeer betrouwbaar.

Voor de periodes 1674-1679 en 1681-1683 beschikken wij alleen over de onder no. 4 genoemde bron. De effracties die deze bron en de Edits et Publications van 1675 beide vermelden (1660-1673), zijn niet identiek. Daarom lijkt mij de lijst die in het archief van de Schepenen (1660-1734) wordt bewaard minder betrouwbaar,⁸⁹ maar ik heb bij gebrek aan een alternatief deze lijst toch gebruikt.

De ontwikkeling van de effracties

De clericale effractie van Luik omvat effracties in geld en in natura. Oorspronkelijk bestonden de effracties in geld alleen uit de prijzen van 1 mud spelt (1528-1793).

In 1528 begonnen de Luikse kapittels met het slaan van effracties. Aanvankelijk werden er ieder jaar slechts drie noteringen vastgesteld: de prijs van 1 mud spelt in geld en het aantal seesters tarwe en rogge dat evenveel waard was als 1 mud spelt. In de loop van de zeventiende eeuw werden er aan deze effracties steeds vaker aantekeningen omtrent gerst en erwten toegevoegd. Telkens weer vindt men in de rekenboeken van de kleinere kapittels effracties van produkten, die men aanvankelijk niet in de rekeningen van het kathedraal kapittel aantreft. Blijkbaar werd aan de kleinere kapittels een groter assortiment produkten aangeboden, dat zich nog geleidelijk uitbreidde. In de rekeningen van het kapittel van Saint-Lambert wordt tweemaal op deze ontwikkeling gereageerd. Vanaf 1656 wordt in de rekeningen van de Compterie des Anniversaires gerst uitgesplitst in wintergerst, zomergerst en gemengde gerst en erwten in groene en gele erwten.

In 1701 is blijkbaar voorgeschreven welke effracties er precies moesten worden vastgesteld, want vanaf dat jaar noteren de rentmeesters van de Compterie du Grenier steeds dezelfde omvangrijke groep effracties. En vanaf 1704 werden precies dezelfde effracties ook weer opgeschreven door de rentmeesters van de Grande Compterie.

Vanaf 1701 werden ook de effracties van 1 mud haver uit Hesbaye en van 1 mud haver uit Condroz in geld geslagen. De haver uit Hesbaye was altijd veel duurder dan die uit Condroz. Blijkbaar werd op de vruchtbare löss- en leemgronden van Hesbaye ten noorden van het dal van de Maas en de Sambre witte haver ver-

bouwd. Op de dorre zandgronden in de Condroz ten zuiden van deze rivieren kon alleen zwarte haver gedijen.⁹⁰ Uit het goederenregister van de kathedraal van Saint-Lambert van 1280 blijkt, dat toen beide soorten haver al in de omgeving van Luik werden verbouwd.⁹¹ In dit register wordt witte haver (*avena sativa*) *avena dura* genoemd en zwarte haver (*avena strigosa*) *avena hospida*.⁹² Vanaf 1701 werd tevens de jaarprijs van 1 seester rogge geslagen. Uit een effractielijst van de lagere geestelijkheid blijkt dat de prijs van een seester rogge al vanaf 1660 werd vastgesteld.⁹³ Welk kapittel deze rogge-effractie heeft vastgesteld, is nog niet duidelijk. Reeds in de jaren 1634, 1640, 1642 en 1645 vermeldden de rentmeesters van Sainte-Croix de prijs van een seester rogge⁹⁴ in hun rekeningen, maar later vond ik daarvan niets terug. Deze nieuwe effracties van rogge, witte en zwarte haver in geld werden waarschijnlijk geslagen met het oog op boeren die tienden moesten betalen voor pas ontgonnen land.

De effracties in natura bestaan uit notities van bepaalde hoeveelheden graan die dezelfde waarde hadden als één mud spelt, namelijk een aantal seesters:

- 1) goede tarwe (1528-1793);
- 2) oude of matige tarwe (1605-1734);
- 3) rogge (1528-1793);
- 4) wintergerst (1586-1793);
- 5) gemengde gerst (1656-1793), dit is een mengsel van haver en zomergerst;
- 6) zomergerst (1585-1793, voor 1683 grote lacunes);
- 7) haver uit Hesbaye (1683-1793);
- 8) groene erwten (1551-1793);
- 9) gele erwten (1586-1793).

De effracties in natura van haver uit Hesbaye hebben geen enkel nut voor het prijzenonderzoek. De waarde ervan werd zonder meer steeds gelijkgesteld aan die van zomergerst. Gelukkig is er zoals gezegd een waardevolle serie prijzen van 1 mud haver uit Hesbaye.

Wijze van publicatie van de clericale effractie (1528-1793)

De effracties in natura zijn verhoudingsgetallen die geen nut hebben, tenzij ze worden omgerekend in prijsnoteringen die in

rekenmunten zijn uitgedrukt. Door omrekening via het mud spelt kan de geldelijke waarde van één seester van de volgende granen worden vastgesteld: tarwe, matige tarwe, rogge, wintergerst, zomergerst en gemengde gerst. In tabel 7 vindt men de serie prijzen van één seester rogge die uit de effractie in natura kon worden berekend. Zij is niet identiek aan de serie in geld opgegeven roggeprijzen die in tabel 9 staat afgedrukt. De verschillen zijn klein. Hieruit blijkt de bruikbaarheid van de prijzen, die op basis van de effracties in natura zijn berekend.

Als men verschillende lijsten met clericale effracties met elkaar vergelijkt, blijkt dat veel noteringen in meer of mindere mate van elkaar verschillen. Dit komt omdat de bronnen, waaruit de verschillende schrijvers hebben geput, moeilijk zijn te interpreteren en elkaar op het eerste gezicht dikwijls tegenspreken. Veel bronnen bevatten prijzen voor graan met een afwijkende kwaliteit. Soms wordt aan de boeren een reductie toegestaan naar aanleiding van misoogsten. Boeren die na de voorgeschreven termijn betaalden, moesten dikwijls een hogere effractie betalen, waarin een boete was verdisconteerd. En wanneer het kapittel van Saint-Lambert een effractie had goedgekeurd, kwam het meerdere malen voor dat een van de kleinere kapittels het er niet mee eens was en alsnog een eigen effractie vaststelde.

De documentatie van Pieyns laat dit duidelijk zien. Hij heeft in wezen twee verschillende reconstructies gemaakt van de clericale effractie. In de ene reconstructie heeft hij de clericale effracties verzameld, zoals die staan opgetekend in de rekenboeken van het kapittel van Saint-Lambert zelf, met name de Compterie du Grenier. De lacunes in deze bron heeft hij opgevuld met gegevens uit het protocol des directeurs en de effractielijsten uit Edits et Publications des Monnoyes van 1675 en die van Simonon. In de andere reconstructie treft men effracties aan die staan opgetekend in de rekenboeken (Comptes Généraux) van de secondaire kapittels Sainte-Croix, Saint-Martin, Saint-Pierre, Saint-Denis en Saint-Jean-l'Évangélist. Deze zijn slechts voor een deel identiek aan de officiële effracties van Saint-Lambert. Ook zijn er onderlinge verschillen tussen de afwijkende effracties van de kleinere kapittels. Bij het samenstellen van de tabellen heb ik alleen de door het kapittel van Saint-Lambert goedgekeurde effracties opgenomen. Prijzen waarin boetes of reducties waren verdisconteerd, heb ik

weggelaten. De lacunes heb ik opgevuld met prijzen die ik uit een viertal effractielijsten heb afgeleid. De herkomst van deze prijzen heb ik in de tabellen aangegeven met een letter:

a = Edits et Publications (1528-1673);

b = RAL, SS, 434 (1620-1667);

d = AEL, Echevins de Liège (EL), Grande Greffe (GG), 474 (1660-1732) en

c = AEL, EL, GG, 474 (1660-1760).

Tenslotte heb ik de tabellen gecompleteerd met prijzen die zijn afgeleid van de effracties in natura, die door de kleinere kapittels zijn vastgesteld. Deze zijn afkomstig uit de door Pieyns daarvan vervaardigde reconstructie en worden aangegeven met de letter e.

De provinciale effractie (1794-1940)

Nadat de Fransen in 1792 het prinsbisdom hadden geliquideerd en geannexeerd, gingen zij er ook toe over om voortaan de effracties te slaan. Zij deden het op dezelfde manier als het kapittel van Saint-Lambert het voordien gewoon was te doen. In het begin van november werd vastgesteld hoeveel liter tarwe, rogge, gerst of haver er moest worden geleverd in plaats van 1.000 liter spelt. Deze effracties in natura werden afgeleid uit de gemiddelde prijzen van die granen tussen 1 september en 30 november. De prijs van spelt werd voortaan vastgesteld in franken per 1.000 liter. Deze prijs werd in het begin van februari berekend als gemiddelde over de periode van 1 december tot 31 januari. Dit komt duidelijk naar voren uit de beluiten van de prefect van het département de l'Ourthe (1801-1813) en die van de Bestendige Deputatie van de provincie Luik sedert 1817.⁹⁵

Het ging niet alleen om de graanprijzen van de stad Luik, want ook met de prijzen op andere markten in het département de l'Ourthe en later de provincie Luik, zoals die van Aubel en Hoei, werd rekening gehouden. Het berekenen van oogstjaargemiddelden werd gestaakt. Om de belanghebbenden enigszins tegemoet te komen, werden de prijzen aanvankelijk ook nog uitgedrukt in guldens Brabant-Luik, sols en liards per oud Luiks mud. Het Luikse mud zou een inhoud hebben van 238,511 liter en de waarde van 16 franken werd gelijkgesteld aan die van 13 gulden Brabant-Luik.

Dat bij de eerste effracties van de prefect van het département de l'Ourthe dit oude geld en deze oude graanmaat werden vermeld, duidt er al op dat deze effractie eigenlijk een voortzetting is van de effracties die onder het Ancien Régime werden geslagen. Thomasin wijst er ook op dat de prefect met deze besluiten de traditie van de kapittels voortzette.⁹⁶ De effracties werden aan de nieuwe omstandigheden aangepast.

In de Franse Tijd werd de prijs van de spelt uitgedrukt in franken per hectoliter. In de periode van Koning Willem I (1816-1830) werd de effractie geslagen in Nederlandse guldens per hectoliter. Ik heb de prijzen voor deze periode in franken berekend op basis van: 1 Nederlandse gulden = 2,10 franken. Voor de effractie van 1832 werd de frank in ere hersteld.

De effracties die na 1940 zijn geslagen, zijn niet meer representatief voor de graanprijzen. De spelt verdween uit het bouwplan van de boeren in Wallonië. Omdat er geen spelt meer werd verhandeld, kon er geen effractie in geld meer worden geslagen. Daar de effracties van tarwe, rogge, gerst en haver waren gebaseerd op die van spelt, konden deze ook niet meer op een behoorlijke wijze worden berekend.

Maar er waren nog steeds pachten in natura die in geld moesten worden verrekend. Dit probleem werd opgelost door vanaf 1941 steeds de effracties van het vorig jaar te herhalen. In 1944, 1946 en 1952 werden de effracties nog herzien, maar op grond waarvan is niet duidelijk. De cijfers voor 1969 waren nog steeds dezelfde als die voor 1952. Vanaf 1941 staan de effracties los van de reële graanprijzen; daarom worden zij niet in deze publicatie afgedrukt.⁹⁷ De effracties uit de Eerste Wereldoorlog worden om dezelfde reden geëlimineerd, want toen werd dezelfde methode gebruikt. In 1920 werd de normale gang van zaken hersteld.

De bronnen voor de provinciale effracties (1794-1940)

Het begin van de provinciale effractie van spelt (1794-1830) staat genoteerd op de pagina's 145-147 van het manuscript 1370 C van de bibliotheek van de Universiteit van Luik. Volgens dit document werden deze effracties vanaf 1793 geslagen door de Fransen, vanaf 1813 door de geallieerden en vanaf 1815 namens de Koning der

Nederlanden. De Fransen zullen waarschijnlijk niet veel hebben begrepen van de Luikse effracties in natura, want in de periode 1794-1799 werd alleen de effractie van spelt in geld regelmatig geslagen. Voor 1794, 1798 en 1799 werden er geen effracties in natura geslagen, maar voor 1795-1797 bestaan deze verhoudingsgetallen wel. Dit hangt wellicht samen met de verwarring die er in Luik heerste na de Franse Revolutie. Na de overwinning van de Fransen bij Jemappes in november 1792 werd Luik door hen veroverd. Zij leden daarna een nederlaag bij Neerwinden en nadat hun generaal Dumouriez op 3 april 1793 naar de Oostenrijkers was overgelopen, ontruimden zij Luik weer. In 1794 werd de Luikse neutraliteit opnieuw geschonden. Nadat de Fransen Luik nogmaals hadden bezet, werd het gebied op 1 oktober 1795 door de Conventie (de toenmalige Franse regering) geannexeerd. Wie de effracties in de periode 1793-1800 precies hebben vastgesteld, is niet erg duidelijk.

In de periode dat Koning Willem I ook over Luik regeerde werden bij de publicatie van de effracties in ambtelijke stukken en couranten naast Nederlandse guldens ook franken en guldens Brabant-Luik gebruikt om de belanghebbenden tegemoet te komen. Ik heb alle afwijkende prijzen omgerekend tot franken per hectoliter om een uniforme prijzenreeks samen te stellen.

De Luikse almanakken (*Extrennes mignonnes*, 10843 en 10845) geven regelmatig overzichten van deze effracties over de periode 1800-1856 en B768, B769, B770, B771, B772 en B806 over de periode van 1856 tot 1896.

In het *Journal Officielle du département de l'Ourthe* en in het *Journal Officielle de la Province de Liège* worden alle effracties vanaf 1800 vermeld. In deze bron staat niet alleen de jaarprijs van één hectoliter spelt, maar ook hoeveel liter tarwe, rogge, gerst en haver dezelfde waarde heeft als 1.000 liter spelt. Op grond daarvan heb ik de prijzen van spelt, tarwe, rogge, gerst en haver in franken per hectoliter berekend. De waarde van groene erwten werd gewoonlijk gelijkgesteld aan die van tarwe. De waarde van gele erwten werd aan die van rogge gekoppeld. Dit zijn "conventionele" effracties die de eigenlijke prijs van groene en gele erwten niet weergeven. Ik heb ze dan ook niet in de tabellen weergegeven.

NOTEN

1. J. Pieyns, "Les effractions liégeoises. Aperçu sur le prix des céréales à Liège sous l'Ancien Régime", in: *Fédération archéologique et historique de Belgique, Annales du Congrès de Liège de 1968* (t. I, 1969), pag. 251-256.
2. W. Tijms, "De jaarprijzen van granen te Maasticht (1342-1962)", in: *Historia Agriculturae*, XI, 2 dln. (Groningen, 1977-1983) II, inleiding, pag. 38-56, 71-82 en 129-156; Tijms, "De effractions van Tongeren, Sint-Truiden en Hasselt", in: *Het oude land van Loon* (jrg. 41, 1986), pag. 119-123, 133-134 en 150-157.
3. M. Mestayer, "Les prix du blé et de l'avoine à Douai de 1329 à 1793", in: *Revue du Nord* (1963), pag. 158-176; A.E. Verhulst, "Prijzen van granen, boter en kaas te Brugge volgens de "slag" van het Sint-Donatianskapittel (1348-1801)", in: *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant* (4 dln., Brugge, 1959-1973) II, pag. 3-70.
4. J. de Chestret de Hanefte, *Numismatique de la principauté de Liège et de ses dépendances (Bouillon, Looz) depuis leurs annexions* (Bruxelles, 1890), pag. 467.
5. De Chestret de Hanefte, *Numismatique de Liège*, pag. 18.
6. Historische W.P. Encyclopedie (Amsterdam/Brussel, I-III, 1957-1959) II, pag. 735-736.
7. Pieyns, "Effractions liégeoises", pag. 252.
8. Pieyns, "Effractions liégeoises", pag. 252.
9. L.F. Thomassin, *Mémoire statistique du département de l'Ourthe* (Liège, 1879), pag. 360-361.
10. I. Delatte, *Les classes rurales dans la principauté de Liège au XVIIIe siècle* (Liège/Paris, 1945), pag. 303-308.
11. P. Simonon, *Traité de la réduction des rentes, ou méthode de valuer les capitaux et revenus des muids et autres fonds constitués, avec un tarif d'anciennes espèces d'or et d'argent, suivie d'une géométrie pratique* (Liège, 1751), pag. 119.
12. *Edits et publications des monnoyes lesquelles ont eu cours pour les Pays et Principauté de Liège, depuis l'An 1477 jusques à présent auxquels sont ajoutées les réductions de toutes sortes de grains, en Muids, Stiers, Quartes, Pougnoix, Mesurettes et en argent... avec toutes les Effractions de Mrs du Clergé et de la Haute et Souveraine Justice* (Liège, 1675) (Edits et Publ.).
13. B. Demoulin, *La principauté de Liège et l'Europe. Analyse du mouvement général des prix agricoles (1678-1728)* (Liège, 1982), pag. 25-30.
14. Pieyns, "Effractions liégeoises", pag. 252.
15. M.P. Gutmann, *War and rural life in the early modern Low Countries* (Assen, 1980), pag. 281.
16. Edits et Publ. (1675), pag. 204-219.
17. Simonon, Réduction des rentes; Simonon, *Traité historique et méthodique sur l'usage et la nature des anciennes monnaies d'or et d'argent et rehausse des capitaux* (Liège, 1758); Simonon, *Nouveau traité des rentes et des monnoies, avec des notes et des remarques qui intéressent le particulier qui paye ou perçoit des rentes* (Liège, 1756).
18. Thomassin, *Mémoire de l'Ourthe*, pag. 360-361.
19. Delatte, *Les classes rurales*, pag. 303-308.
20. Demoulin, *La principauté*.
21. Gutmann, *War*, pag. 119.
22. Gutmann, *War*, pag. 233-236; W. Achilles, *Getreidepreise und Getreidehandelsbeziehungen Europäischer Räume im 16. und 17. Jahrhundert* (Göttingen, 1957).

23. M.-L. Fanchamps, *Recherches statistiques sur le problème annonaire dans la principauté de Liège de 1475 à la fin du XVIe siècle* (Liège, 1970).

24. Pieyns, "Effractions liégeoises", pag. 255.

25. J. Ruwet, "Prix, production et bénéfices agricoles. Le pays de Liège au XVIIIe siècle", in: *Cahiers d'Histoire des Prix* (II, 1957), pag. 61. Gemeentearchief van Tongeren, Liefdadige instellingen, Rekeningen. Register 79 bevatte achterin ook nog de volgende prijzen van rogge per vat van 30,40 liter in guldens Brabant-Luik over de periode van 1 oktober tot 1 juli:

1580/1581	1.00
1581/1582	0.94
1582/1583	1.00
1583/1584	1.00
1584/1585	1.00
1585/1586	1.25
1586/1587	2.50
1587/1588	0.75
1588/1589	0.70
1589/1590	1.50
1590/1591	1.15
1591/1592	0.85
1592/1593	1.25
1593/1594	1.25
1594/1595	2.25
en	
1669/1670	2.19
1670/1671	1.75
1671/1672	2.25

26. Simonon, *Réduction des rentes*, pag. 101-102. De berekende gemiddelden over de periode 1233-1427 zijn:

	fl.	aid.	soz	den. of	livre	soz	den.
1233-1313		9	9				
1314-1316		10			13	20	
1317-1339		12	12		16		
1340-1348	1	2	16	6	27	4	6
1349-1363		15	18		18	18	
1364-1370	1		15		24	15	
1371-1383	2	10			60		
1384	3	7	12		81		
1389	4	16	16		116		
1390-1427	5	9	16				

27. J. Daris, *Notices Historiques sur les Eglises du Diocèse de Liège* (t. XVII, Liège, 1899), pag. 388-389. Daar worden de volgende prijzen van 1 mud graan in Luik vermeld in sous en deniers = solidi en penningen: 1 solidus = 12 penningen.

	Rogge	Spelt	Gerst
1195	18	9	8
1196	18	9	8
1197	40	20	
1198	12	7	
1200	3- 6	2	
1202	5	3- 4	
1203	10	5	4
1204	8	5	4
1209	1- 3	1- 3	
1212	3- 4	2	
1213	4	2- 4	
1214	3	2	
1215	2	1- 8	
1217	2	1- 6	
1218	8	4	
1219	4	3	
1220	11	6- 6	6- 6
1224	17	10	8

28. H. van Werveke, "Monnaie de compte et monnaie réelle", in: *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*. XIII (1934), pag. 123-152.

29. De Chestret de Haneffe, Numismatique de Liège.

30. H. Frère, "Numismatique liégeoise. Notes sur la monnaie de compte dans la principauté de Liège", in: *Bulletin de l'Institut Archéologique Liégeois* (Liège, 1967), pag. 91-112.

31. Ruwet, "Les édits monétaires liégeois 1482-1625", in: *Bulletin de la Commission Royale des anciennes lois et ordonnances de Belgique*, XVIII (1954), pag. 235-290.

32. V. Janssen, "De goud- en zilverwaarde der geldeenheid", in: *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant*, I, pag. 16-28. In dit artikel wordt aangegeven hoe de intrinsieke waarde van de rekenmunten moet worden uitgerekend.

33. R. Baehrel, "Economie et histoire à propos des prix", in: *Eventail de l'histoire vivante. Hommage à L. Febvre*, I (Paris, 1953), pag. 287-310, "L'exemple d'un exemple: Histoire statistique et prix italiens", in: *Annales E.S.C.*, IX (1954), pag. 213-226, "Pitié pour elle et pour eux", in: *Annales E.S.C.* (1955), pag. 55-62, "Prix, superficies, statistique, croissances", in: *Annales E.S.C.* (1961), pag. 699-722, 922-938.

34. Achilles, Getreidepreise (Göttingen, 1957).

35. Ruwet e.a., *Marchés des céréales à Ruremonde, Luxembourg, Namur et Diest aux XVIIe et XVIIIe siècles* (Louvain, 1966), pag. 20-24.

36. J.C.G.M. Jansen, "Lange golven in de economische geschiedenis van Limburg", in: *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg* (XXXVI, 1981), pag. 24.

37. Tijms, "Maastricht (1342-1962)", II, inleiding, pag. 38-54, 71-82 en "Tongerren, Sint-Truiden en Hasselt", pag. 150-157.

38. *Recueil des Ordonnances de la Principauté de Liège* (ROPL), 1re série, I, 980-1505, ed. S. Bormans; 2e série, I, 1507-1580; II, 1581-1620; III, 1621-1684, ed. L. Polain et S. Bormans (Bruxelles, 1878, 1869, 1871, 1872). De muntordonnanties die hierin zijn afgedrukt, kan men

vinden in het overzicht van Ruwet, "Les édits monétaires 1482-1625". Daarin wordt ook nog verwezen naar een aantal muntordonnanties in andere bronnen.

39. De Maastrichtse koersen staan vermeld in de Raadsverdragen van Maastricht, Stadsarchief van Maastricht (GAM), Oud Archief (OA), pag. 62-85. Ik heb ze in chronologische volgorde genummerd van M1 tot en met M52.

Inv.nr.	Data
62	25-09-1385 (M1)
63	09-04-1397 (M2)
64	juli 1443 (M3), 26-03-1454 (M4)
65	30-11-1458 (M5)
67	06-07-1489 (M6), 22-01-1493 (M7)
68	juli 1498 (M8), 30-11-1498 (M9)
69	22-12-1522 (M10), 12-10-1523 (M11), 18-01-1524 (M12), 24-10-1524 (M13), 10-07-1525 (M14)
70	feb. 1527 (M15), juli 1527 (M16), 22-12-1527 (M17), 03-05-1528 (M18), 16-04-1530 (M19)
71	10-03-1533 (M20), 24-05-1535 (M21)
72	03-09-1538 (M22), 28-06-1540 (M23), 08-11-1540 (M24)
73	16-07-1543 (M25)
74	03-04-1548 (M26), 13-07-1551 (M27)
75	17-10-1552 (M28), 03-01-1553 (M29), 24-04-1553 (M30)
79	30-03-1575 (M31)
80	14-01-1585 (M32), 07-10-1586 (M33)
81	20-05-1591 (M34), 16-03-1592 (M35), 08-08-1592 (M36)
82	13-11-1595 (M37)
83	07-03-1605 (M38), 09-10-1609 (M39), 01-02-1610 (M40), 10-09-1612 (M41), 22-09-1615 (M42), 04-02-1616 (M43)
84	19-02-1620 (M44), 29-03-1635 (M45), 03-09-1641 (M46), 18-08-1642 (M47), 17-11-1644 (48), 02-08-1645 (M49), 13-11-1645 (M50), 30-01-1646 (M51) en 26-11-1648 (M52)

---

40. Stadsarchief Tongeren, Schaetzen de Schaetzenhof, inv.nr. 992.

41. Rijksarchief Limburg (RAL), Archief van het kapittel van Sint-Servaas (SS), 1292-1303:

Inv.nr.	Jaren	Ontbrekende jaren
1292	1348-1385	1349-1351, 1353-1354, 1361, 1363-1364, 1366, 1368-1374, 1376-1377, 1382, 1386-1440
1293	1357	
1294	1441-1451	1452-1472
1295	1473-1481	
1296	1482-1504	
1297	1505-1517	
1298	1518-1541	1522, 1526
1299	1542-1552	
1300	1553-1559	
1301	1562-1570	1560-1561, 1567
1302	1572-1574	1571
1303	1350, 1358	

42. RAL, SS, 978-986:

Inv.nr.	Jaren	Ontbrekende jaren
978	1455-1465	
979	1478-1483	1466-1477
980	1489-1499	1484-1488
981	1501-1509	
982	1518-1528	1510-1517
983	1532-1540	1529-1531
984	1541-1546	
985	1547-1551	
986	1552-1569	1553, 1556-1566, 1568

43. RAL, SS, 1244-1260:

Inv.nr.	Jaren	Ontbrekende jaren
1244	1385-1399	1386-1389, 1396, 1401, 1408
1245	1400-1412	1413, 1414
1246	1415-1423	1424-1434
1247	1435-1449	
1248	1450-1457	
1249	1458-1465	

1250	1466-1471	
1251	1476-1477	1472-1475
1252	1479-1489	1478
1253	1490-1496	
1254	1497-1504	
1255	1505-1525	
1256	1526-1546	
1257	1547-1554	
1258	1555-1569	1568
1259	1570-1574	
1260	1575-1583	1576

44. Archives Générales du Royaume Belge, Archives des Chambres des Comptes, 5436-5485 (1403-1498).

45. RAL, Collectie manuscripten, Collectanea Collette, deel v, fos. 125-152 (Cours).

46. ROPL, 1re série, I, 980-1505, ed. S. Bormans; 2e série, I, 1507-1580; II, 1581-1620; III, 1621-1684, ed. L. Poulain et S. Bormans (Bruxelles, 1878, 1869, 1871, 1892).

47. Luikse muntverordeningen die enige dagen later ook in andere steden werden afgekondigd, waren:

Luik	Maastricht	Tongeren	Sint-Truiden
04-07-1525	10-07-1525		
06-11-1540	08-11-1540		
28-03-1548	03-04-1548		
23-01-1584			05-03-1584
11-12-1584	14-01-1585		
24-10-1586	27-10-1586		
13-02-1610		13-02-1610	
21-09-1612		21-09-1612	
28-08-1616		28-08-1616	
15-02-1620	19-02-1620		
16-03-1635	29-03-1635		28-03-1635
10-10-1640			10-12-1640
18-11-1644			23-12-1644

48. Ruwet, "Les édits monétaires". De verordeningen die bruikbare koersen bevatten, zijn de nos.: 1, 5, 14, 16, 17, 19, 21, 28, 35-37, 41, 42, 48, 49, 52, 58, 66, 68, 71, 76, 78, 81, 92, 101, 105, 115, 117, 119, 125, 127, 139, 143, 144, 146, 160, 163, 165 en 167. Achterhaalde koersen staan opgetekend in de nos.: 2, 4, 9, 11, 15, 18, 23, 25, 29, 30, 32, 33, 38-40, 43-46, 53, 54, 59, 61-65, 69, 77, 83, 86, 120, 126, 129-132, 140, 141, 148, 150-152, 154, 156, 158, 159, 162, 164, 169, 170, 174, 175, 179 en 180. Bepalingen omtrent het kopergeld staan opgetekend in de nos.: 6-10, 20, 24, 27, 47, 55, 60, 67, 73, 93, 94, 109, 110, 112-114, 116, 123, 133-137, 142, 149 en 153.

49. Ongewijzigd opnieuw uitgevaardigde muntordonnanties waren die van: Voor het laatst herhaald op:

20-12-1477	16-12-1480
18-08-1482	1485
05-09-1494	17-09-1499
10-09-1511	07-02-1512
06-12-1516	15-02-1520
02-01-1523	22-11-1525
15-09-1528	15-11-1529
31-01-1534	23-06-1535
09-11-1552	24-10-1559
10-09-1555	10-09-1565
06-03-1581	24-10-1586
11-12-1584	23-11-1585
13-05-1592	16-10-1593
20-10-1595	28-08-1598
28-02-1614	29-04-1616
15-02-1620	14-07-1623
10-10-1640	20-10-1642
17-11-1644	15-07-1645

De ordonnantie die in april 1527 in Luik werd uitgegeven, had duidelijk de bedoeling de inflatie terug te dringen, want daarin werden de reeds lang achterhaalde koersen van omstreeks 1511 herhaald. Dit hing ook samen met de introductie van de zware Luikse gulden. Op 24-10-1559 werden de koersen van 09-11-1552 opnieuw uitgevaardigd. De koers van de goudgulden werd teruggebracht tot 130 lichte stuivers, terwijl zij zich in werkelijkheid op het niveau van 145 lichte stuivers handhaafde. De koersen van 15-02-1620 werden tot 14-07-1623 verschillende malen zonder succes opnieuw afgekondigd.

50. Deze percentages heb ik berekend op grond van de opgaven van Ruwet, "Un aspect de la politique monétaire liégeoise au XVIe siècle: le change", in: *Pays-Bas et principauté de Liège aux temps modernes* (Louvain-la-Neuve, 1981), pag. 131-133. Dit is een herdruk. Oorspronkelijk werd het artikel gedrukt in *Scrinium Lovaniense, Mélanges historiques Etienne van Cauwenbergh* (Louvain, 1961), pag. 411-437.
51. ROPL, 2, I, 64-68 (april 1527) en ROPL, 2, III, 125 (de voorschriften voor 15-06-1635 en 15-09-1635).
52. Tijms, "Maastricht (1342-1962)", inleiding, pag. 25-26, en "Tongeren", pag. 113-116.
53. Ruwet, "Un aspect" (1981), pag. 127-151, (1961), pag. 411-437.
54. RAL, SS, 1245.
55. Archives Générales du Royaume Belge, Archives des Chambres des Comptes, 5436-5485.
56. A. Noss, *Die Münzen der Erzbischöfe von Cöln 1306-1547* (Cöln, 1913), pag. 320.
57. RAL, SS, 1296-1302.
58. RAL, SS, 1258-1259.
59. H. Enno van Gelder, *De Nederlandse munten* (Utrecht/Antwerpen, 1965), pag. 268.
60. N.G. Pierson, "Bijdrage tot de verklaring van de middeleeuwse rekenmunten", in: *Nederlandsch Archievenblad*, XIV (1910), pag. 154-158.
61. F.R. Straven, *Inventaire analytique et chronologique des archives de la ville de Saint-Trond* (6 dln., Saint-Trond, 1896-1895) III.
62. GAM, OA, 84 (M22).
63. ROPL, 2, III, 173.
64. ROPL, 3, II, 125.

65. P. Vandewalle, *Oude maten, gewichten en munstelsels in Vlaanderen, Brabant en Limburg* (Oostende, 1984), pag. 70.

66. Noss, *Münzen von Cöln*, pag. 320.

67. Fanchamps, *Recherches statistiques*, pag. 244.

68. Simonon, *Réduction des rentes*, pag. 98-99.

69. Pieyns, "Effractions liégeoises", pag. 255.

70. GAM, *Archief van het Gasthuis en de arme tafelen van de Grote Heilige Geest*, 18 (marktboek over 1530-1565).

71. Eerst heb ik vastgesteld dat de prijzen van tarwe en wassen in Maastricht en Luik in de periode 1520-1540 ongeveer op hetzelfde niveau lagen. Op grond daarvan is het reëel de Luikse effracties en de Maastrichtse maandprijzen met elkaar te vergelijken. Daarna heb ik de effracties van Sint-Andries voor 1532, 1533 en 1534 omgerekend in Luikse stuivers per Maastrichts vat van 23,34 liter. Vervolgens heb ik op basis van de maandprijzen in Maastricht de volgende mogelijke "effracties" voor dezelfde jaren kunstmatig berekend:

1) de prijs op 29 november,

2) de gemiddelde prijs tussen 1 september en 29 november,

3) het oogstjaargemiddelde van 1 september tot 31 augustus en

4) het kalenderjaargemiddelde van 1 januari tot 31 december.

De resultaten waren:

Jaar	Effr.	1	2	3	4	Prod.
1532	17.7	19	19.3	24.9	23	tarwe
1533	18.4	20	20	17.6	17.9	tarwe
1534	16.1	16.5	17	18.9	18.7	tarwe
1532	15.9	17	17.3	23.8	21.7	wassen
1533	16.5	17	16.8	15.6	15.6	wassen
1534	13.9	14	14.7	18.6	16.2	wassen

De afwijkingen van de officiële effracties waren in Luikse lichte stuivers per Maastrichts vat (23,34 liter):

Jaar	1	2	3	4	
1532	1.3	1.6	7.2	5.3	tarwe
1533	1.6	1.6	0.8	0.5	tarwe
1534	0.4	0.9	2.8	2.6	tarwe
Totaal afw.	3.3	4.1	10.8	8.4	tarwe
Gem. afw.	1.1	1.4	3.6	2.8	tarwe
1532	1.1	1.4	7.9	5.8	wassen
1533	0.5	0.3	0.9	0.9	wassen

1534	0.1	0.8	4.7	2.3	wassen
Totaal afw.	1.7	2.5	13.5	9.0	wassen
Gem. afw.	0.6	0.8	4.5	3.0	wassen

Het gemiddelde van de officiële effracties over de jaren 1532-1534 bedroeg: voor tarwe 17,4 lichte stuivers en voor wassen 15,4 lichte stuivers.

De gemiddelde afwijkingen hiervan in percentages vindt men in het volgende overzicht. Daarin treft men ook de conclusies aan die deze percentages hebben ten aanzien van het karakter van de slag van Sint-Andries van Luik:

Karakter	Tarwe	Wassen	Conclusie
1) novembereffr.	6,3	3,9	zeer waarschijnlijk
2) herfsteffr.	8,0	5,2	niet onmogelijk
3) oogstjaargem.	20,7	29,2	zeer onwaarschijnlijk
4) kalenderjaargem.	16,1	19,5	zeer onwaarschijnlijk

Het is duidelijk dat de effracties van Sint-Andries in ieder geval najaarseffracties zijn.

72. J. Haust, *Dictionnaire liégeois* (Liège, 1933), pag. 263. Het jaar van uitgave was onleesbaar. Volgens dit woordenboek: Favette = Féverolle, diminutif van Fève. M.a.w. fève = tuinboon, féverolie = favette = tuinboontje.

73. Fanchamps, *Recherches statistiques*, pag. 246-297.

74. De bronnen zijn: Archives de l'Etat à Liège (AEL), Saint-Pierre, 189-203 (1409-1423), 205-208 (1425-1429), 210-214 (1431-1435), 216-224 (1437-1445), 226-232 (1447-1453), 234-235 (1455-1456), 236-245 (1458-1466), 251-252 (1472-1473), 254 (1475), 256-260 (1477-1480), 265-266 (1486-1487), 272 (1493), 274 (1495), 276-277 (1497-1498), 280-285 (1501-1506), 287-291 (1508-1512), 297-298 (1518-1519), 302 (1523), 306-308 (1527-1529) en 313 (1534); AEL, Saint-Martin, 123 (1400), 126 (1418), 128 (1420), 130 (1425), 132 (1435), 133 (1440), 134 (1447), 135 (1461), 136 (1475), 140 (1487), 142 (1501), 145-146 (1507-1509), 148 (1511) en 152 (1519); AEL, Sainte-Croix, 210 (1421 en 1424), 211 (1446), 213 (1454 en 1456) en 214 (1461 en 1463); AEL, Saint-Denis, 208 (1460), 209 (1466), 218 (1484), 223 (1494), 228 (1500) en 229 (1502); AEL, Cathédrale, Grande Compterie, 75 (1470), dan voor (1475-1481) 85, 86, 88, 90, 92, 94 en 96, voor (1486-1488) 106, 108 en 110, 118 (1495), 124 (1501), 127 (1503), 136 (1511), 143 (1518), 144 (1519), 147 (1522), 148 (1523), 150-153 (1525-1526, 1528-1529) en 156-159 (1532-1534); AEL, Cathédrale, Compterie du Grenier, 51-52 (1509-1510), 55 (1518), 60 (1527), 61 (1529) en 63 (1532-1533).

De schepenen hebben geen effracties geslagen voor de jaren 1489-1492, 1513-1517 en 1520: AEL, Cathédrale, Grande Compterie, 138-140 en 145; Fanchamps, *Recherches statistiques*, pag. 243 en E. Fairon, "Quelques effets de la crise monétaire à Liège (1476-1531)", in: *Mélanges d'histoire offerts à Henri Pirenne* (I, Bruxelles, 1926), pag. 152-153.

75. Tijms, "De effractie van Sint-Andries te Roermond (1599-1948)", in: *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg* (XXXIV, 1989), pag. 134-136.

76. Simonon, *Réduction des rentes*, pag. 112-118.

77. Edits et Publ. (1675), pag. 219.

78. Fanchamps, Recherches statistiques, pag. 245.
 79. Fanchamps, Recherches statistiques, pag. 245.
 80. Fanchamps, Recherches statistiques, pag. 298.
 81. Fanchamps, Recherches statistiques, pag. 305- 313.
 82. Demoulin, La principauté, pag. 15.
 83. Demoulin, La principauté, pag. 15.
 84. Ook voor 1528 werden er al enige effracties door Saint-Lambert geslagen: Fanchamps, Recherches statistiques, maakt gewag van de spelprijzen van 1517 en van 1519-1521, die zijn opgetekend in AEL, Cathédrale, Grande Compterie, 142, 144, 145 en 146. In AEL, Cathédrale, Compterie des Anniversaires, 105-108 vond ik ook nog effracties in natura van witte tarwe, witte rogge en zwarte rogge in spelt voor de jaren 1508, 1514-1516 en 1521.
 85. Demoulin, La principauté, pag. 11-12.
 86. AEL, Cathédrale, Compterie du Grenier, 61-113, 120 en 170-260.
 87. AEL, Cathédrale, Grande Compterie, 152-252, 300-372.
 88. AEL, Cathédrale, Compterie des Anniversaires, 156-162, 172-177, 180, 189-190 en 198.
 89. AEL, Echevins de Liège, Grande Greffe, 474.
 90. Bos-Niermeyer, *Atlas der gehele aarde* (45-ste druk, Groningen, 1967) 38A, België-Grondsoorten.
 91. D. van Derveeghde, "*Le polyptyque de 1280 du chapitre de la cathédrale Saint-Lambert à Liège*", Koninklijke Commissie voor Geschiedenis (Brussel, 1958), pag. 213.
 92. Verhulst, "Sint-Donatianskapittel", pag. 26-28.
 93. AEL, Echevins de Liège, Grande Greffe, 474.
 94. AEL, Sainte-Croix, 260, 266, 268 en 271.
 95. Mémorial administratif du département de l'Ourthe (later: de la province de Liège (1801-heden)).
 96. Thomassin, Mémoire de l'Ourthe, pag. 360.
 97. In Breda worden nog steeds effracties geslagen die werkelijk op de prijs van rogge zijn gebaseerd. Bij het vaststellen van de jaarlijkse roggeprijs op 13 december winnen Burgemeester en Wethouders van Breda informatie in bij een plaatselijke graanhandelaar. De effracties van de zogenaamde "Thoorse Markt" over de periode 1535-1978 zijn gepubliceerd in *Historia Agriculturae*, XI, deel 1 (Groningen, 1977). De prijzen van 1 hectoliter rogge waren de laatste jaren:

1977	28.23	1985	43.40
1978	31.03	1986	39.20
1979	33.60	1987	45.85
1980	33.60	1988	35.70
1981	36.40	1989	36.05
1982	36.40	1990	35.70
1983	41.65	1991	35.29
1984	36.75	1992	35.00

Tabel 1. De slag van Sint-Andries. De prijs in Luikse ponden per seester (31,29 liter)

Jaar	Tarwe	Wassen	Roggon	Spelt
1400	2,38	2,13	1,75	0,90
1401				
1402				
1403				
1404				
1405				
1406				
1407				
1408				
1409	2,44	2,25	1,88	0,98
1410	2,22	1,91	1,63	0,96
1411	1,81	1,56	1,31	0,77
1412	1,75	1,63	1,38	0,79
1413	2,38	2,13	1,88	1,04
1414				0,94
1415	2,63	2,31	2,00	1,05
1416	3,81	3,50	3,28	1,41
1417	1,94	1,75	1,63	0,88
1418	2,19	2,00	1,75	0,94
1419	2,23	1,97	1,71	0,98
1420	2,43	2,17	1,97	1,00
1421	3,28	3,15	2,76	1,38
1422	2,63	2,43	1,97	1,05
1423	3,31	3,06	3,06	2,06
1424	3,38	3,13	2,88	1,50
1425	3,13	2,94	2,63	1,38
1426	4,00	3,44	3,13	1,75
1427	3,88	3,50	3,25	1,71
1428	4,00	3,63	3,31	1,71
1429	3,63	3,25	3,56	1,56
1430				
1431	3,19	2,94	2,63	1,44
1432	3,44	3,19	2,88	1,56
1433	5,00	4,38	3,81	1,69
1434	3,63	3,25	4,31	1,50
1435	3,63	3,31	3,00	1,56
1436				
1437	7,50	6,75	6,00	3,00
1438	8,13	7,38	6,50	3,06
1439	5,38	5,00	4,50	2,25
1440	5,25	4,75	3,88	2,13
1441	5,38	4,88	4,13	2,25

Jaar	Tarwe	Wassen	Roggon	Spelt
1442	5,50	4,88	4,00	2,31
1443	5,25	4,50	4,00	2,19
1444	4,13	3,38	2,75	1,81
1445	5,13	4,50	3,25	2,31
1446	5,25	4,38	3,94	2,19
1447	5,00	4,00	3,25	2,13
1448	4,63	3,88	3,13	2,00
1449	3,63	4,13	3,25	2,13
1450	4,00	3,44	3,00	1,69
1451	4,13	3,50	3,00	1,75
1452	4,50	3,88	3,00	2,00
1453	4,25	3,88	3,13	1,75
1154	3,50	4,25	3,75	2,06
1455	7,00	5,63	5,00	2,81
1456	8,13	7,38	6,50	3,25
1457				
1458	5,25	4,75	4,13	2,13
1459	7,25	6,88	5,75	3,00
1460	5,63	4,88	4,00	2,50
1461	4,75	4,00	3,63	2,00
1462	3,94	3,25	2,38	1,75
1463	3,50	2,88	2,13	1,56
1464	4,00	3,25	2,38	1,75
1465	4,75	4,00	3,25	2,13
1466	4,50	3,81	3,00	2,00
1467				
1468				
1469				
1470				1,31
1471		3,15		1,58
1472	4,27	4,00	3,63	1,75
1473	4,69	4,13	3,75	1,94
1474	6,13	5,50	5,00	2,38
1475	5,50	5,00	4,38	2,13
1476	5,31	4,78	4,13	2,00
1477	6,50	5,89	5,25	2,13
1478	6,69	5,75	5,25	2,63
1479	8,25	6,25	5,63	2,75
1480	7,50	6,75	6,00	3,00
1481	10,50	9,25	7,50	4,00
1482				
1483	8,25	6,75	5,75	3,00
1484	7,25	6,44	5,75	3,00
1485				
1486	11,25	10,13	9,00	4,50
1487	10,25	9,00	8,00	4,00

Jaar	Tarwe	Wassen	Roggon	Spelt
1488	10,25	9,00	8,00	4,00
1489				
1490				
1491				
1492				
1493	11,25	9,00	8,25	4,13
1494	8,88	7,50	6,50	3,50
1495	8,44	7,63	6,75	3,38
1496				
1497	10,25	9,38	8,25	4,13
1498	11,88	10,50	9,50	4,75
1499				
1500	10,50	9,38	9,50	4,13
1501	11,88	11,25	9,50	4,75
1502	11,88	10,63	9,50	4,75
1503	10,88	9,38	8,00	4,50
1504	13,13	11,75	10,50	5,25
1505	13,13	11,75	10,50	5,25
1506	14,00	12,50	11,25	5,63
1507				
1508	10,63	9,50	8,50	4,25
1509	8,25	7,88	6,50	3,25
1510	9,25	8,50	7,50	3,75
1511	12,25	11,00	9,75	4,88
1512	12,00	10,50	9,00	4,63
1513				
1514				
1515				
1516				
1517				
1518	12,63	10,38	9,38	5,63
1519	14,75	11,50	10,13	5,88
1520				
1521				
1522	19,25	16,50	15,00	7,50
1523	19,00	16,00	14,50	7,25
1524				
1525	19,00	15,00	12,88	7,50
1526	20,88	18,00	16,50	9,00
1527	25,20	21,60	16,10	10,80
1528	27,00	25,05	22,35	11,18
1529	34,00	31,20	25,80	12,90
1530				
1531				
1532	28,25	25,38	22,75	12,00
1533	29,50	26,40	24,00	11,88

Jaar	Tarwe	Wassen	Roggon	Spelt
1534	25,80	22,20	20,40	10,95

Tabel 2. De slag van Sint-Andries. De prijs in Luikse ponden per seester (31,29 liter)

Jaar	Wintergerst	Witte erwten	Groene erwten	Bruine erwten
1400	1,50	3,50		1,88
1401				
1402				
1403				
1404				
1405				
1406				
1407				
1408				
1409	1,38	2,25	2,25	1,81
1410	1,31	2,06	2,06	1,59
1411	1,13	2,00	2,00	1,59
1412	1,19	1,88	1,88	1,56
1413	1,56	2,50	2,50	2,06
1414				
1415	1,50	3,00	3,00	2,50
1416	1,56	3,94	3,94	3,19
1417		2,00	2,00	1,50
1418	1,53	5,63	5,63	3,50
1419	1,77	3,00	3,00	2,25
1420	1,77	5,38	5,38	4,33
1421	1,97	3,61	3,61	2,23
1422	1,71	3,41	3,41	2,30
1423	1,75	3,44	3,44	2,25
1424	2,13	4,00	4,00	3,13
1425	2,19	3,50	3,50	3,00
1426	2,13	3,38	3,38	2,88
1427	2,19	4,00	4,00	3,00
1428	2,25	4,00	4,00	3,00
1429	2,25	4,00	4,00	3,00
1430				
1431	2,00	5,25	5,25	4,38
1432	2,00	3,31	3,31	3,06
1433	2,50	4,25	4,25	3,94
1434	2,75	4,13	4,13	3,50
1435	2,63	6,50	6,50	6,00
1436				
1437	3,94	6,56	6,56	6,00
1438	4,38	7,88	7,88	7,25
1439	3,25	5,38	5,38	4,75
1440	3,13	5,13	5,13	4,00
1441	2,88	6,25	6,25	5,38

Jaar	Winter- gerst	Witte erwten	Groene erwten	Bruine erwten
1442	3,94	10,50	10,50	8,13
1443	2,63	6,25	6,25	4,38
1444	2,50	6,38	6,38	4,88
1445	3,50	5,88	5,88	4,25
1446	2,63	6,25	6,25	4,38
1447	3,44	5,38	5,38	4,25
1448	2,75	3,50	3,50	2,88
1449	3,13	5,50	5,50	5,00
1450	2,50	3,88	3,88	3,50
1451	2,50	4,50	4,50	3,50
1452	2,63	4,63	4,63	3,50
1453	2,75	4,75	4,75	3,50
1454	3,00		4,75	
1455	3,25	6,25	6,25	5,25
1456	4,25	8,00	8,00	7,00
1457				
1458	2,75	4,50	4,50	3,50
1459	4,25	5,63	5,63	4,88
1460	3,00	5,25	5,25	4,00
1461	2,63	6,00	6,00	4,25
1462	2,25	3,25	3,25	2,75
1463	2,00	3,25	3,25	2,75
1464	2,63	6,25	6,25	5,50
1465	3,00	6,75	6,63	5,00
1466	3,00	5,50	5,38	4,88
1467				
1468				
1469				
1470				
1471				
1472	2,38	5,25	5,00	4,00
1473	2,50	10,75	10,50	8,25
1474	3,00	9,00	8,50	8,25
1475	2,94	6,56	6,25	5,25
1476	3,13	8,13	8,00	6,25
1477	3,75	6,50	6,25	6,00
1478	3,25	6,00	5,75	5,38
1479	3,50	5,38	5,75	5,00
1480	3,69	5,50	5,38	5,25
1481	5,00	12,75	12,63	12,50
1482				
1483	5,00	11,25	10,75	9,38
1484	4,25	9,50	9,88	8,50
1485				
1486	6,00	12,25	12,50	9,63

Jaar	Winter- gerst	Witte erwten	Groene erwten	Bruine erwten
1487	5,50	11,63	11,75	9,00
1489	6,00	8,75	10,00	8,13
1490				
1491				
1492				
1493	5,00	9,50	9,50	8,13
1494	4,00	6,88	5,75	5,75
1495	4,00	8,75	8,25	6,88
1496				
1497	5,25	11,50		8,75
1498	6,00	21,00	21,50	18,38
1499				
1500	5,50	10,00	10,75	7,50
1501	6,50	13,25	12,75	12,00
1502	6,50	18,00	17,00	16,00
1503	6,00	12,00	14,50	12,00
1504	7,50	26,38		21,63
1505	6,75	18,00	19,00	16,88
1506	6,88	13,13	13,25	12,00
1507				
1508	6,75	8,38	9,13	8,25
1509	4,88	8,75	9,50	9,00
1510	5,75	8,00	9,25	7,25
1511	6,88	8,75	10,63	9,00
1512	8,25	10,00	12,00	9,75
1513				
1514				
1515				
1516				
1517				
1518		14,00	15,75	14,00
1519	8,25	13,25	14,25	12,00
1520				
1521				
1522	8,25	16,50	20,00	16,25
1523	8,13	21,25	24,50	21,75
1524				
1525	9,50	17,50	19,50	16,00
1526	12,75	20,00	22,00	19,00
1527	15,00	22,88	26,50	21,50
1528	16,00	33,88	36,63	32,00
1529	17,50	26,50	29,50	27,00
1530				
1531				
1532	14,10	31,00	35,75	32,80

Jaar	Winter- gerst	Witte erwten	Groene erwten	Bruine erwten
1533	15,00		30,75	23,25
1534	15,25	27,60	33,66	30,00

Tabel 3. De slag van Sint-Andries. De prijs in Luikse ponden per seester (31,29 liter)

Jaar	Tuin- bonen	Tuin- boontjes	Wikke	Raapzaad
1400	3,50		1,50	
1401				
1402				
1403				
1404				
1405				
1406				
1407				
1408				
1409	2,00		1,00	3,00
1410	1,81		0,94	2,75
1411	1,66		1,34	2,75
1412	1,88		1,25	3,94
1413			1,63	4,00
1414				
1415	3,00		1,63	3,94
1416	3,69		1,75	3,94
1417	2,25		1,00	3,50
1418	5,75		3,13	3,50
1419	3,00		2,00	4,50
1420	4,33		4,33	4,00
1421	3,68			
1422	3,28			
1423	3,56		2,00	
1424	4,25		2,25	
1425	5,00		2,38	5,25
1426	5,25		2,19	5,94
1427	5,00		2,09	6,25
1428	4,75		2,13	6,25
1429	4,50		2,63	5,25
1430				
1431	5,25		2,63	5,00
1432	3,38		2,06	8,75
1433	5,25		2,25	5,63
1434	5,00		2,00	5,25
1435	7,00		3,13	5,50
1436				
1437	6,75		4,38	11,81
1438	8,00		5,13	11,25
1439	5,50		2,63	6,25
1440	5,25		3,00	7,88
1441	6,63		2,63	11,25

Jaar	Tuin- bonen	Tuin- boontjes	Wikke	Raapzaad
1442	10,75		9,38	9,13
1443	7,50		2,63	11,00
1444	6,38	2,75	2,25	11,00
1445	6,00	4,13	2,63	6,25
1446	7,50		2,63	11,00
1447	5,13	4,38	3,00	8,25
1448	5,25	2,88	2,63	7,88
1449	5,25	4,75	2,50	6,75
1450	5,38	3,88	2,25	7,00
1451	5,38	3,88	2,25	7,00
1452	5,38	3,88	2,25	7,00
1453	5,50	4,00	2,38	7,00
1454	6,00	4,00	2,75	8,13
1455	7,38	4,00	5,25	11,00
1456	8,63	7,25	3,63	11,00
1457				
1458	4,25	3,75	2,38	7,50
1459	5,00	4,38	3,00	6,88
1460	4,75	4,13	2,75	10,00
1461	5,25	4,25	4,00	10,00
1462	4,25	2,38	2,13	9,31
1463	3,75	2,00	2,13	8,00
1464	4,25	2,50	4,25	6,25
1465	4,38	2,75	2,25	6,00
1466	4,38	5,00	2,25	6,00
1467				
1468				
1469				
1470				
1471				
1472	4,13	3,88	2,13	8,75
1473	4,63	4,38	4,25	7,88
1474	9,00	8,50	3,88	8,13
1475	9,00	9,38	3,63	10,50
1476	9,38	9,00	3,88	10,00
1477	9,00	8,63	5,75	8,75
1478	6,00	5,25	3,75	10,50
1479	7,25	5,13	3,50	12,50
1480	6,00	5,25	3,75	13,13
1481	15,13	13,75	7,75	24,00
1482				
1483	14,75	10,00	8,25	12,50
1484	10,00	6,63	5,25	12,13
1485				
1486	12,25	9,00	7,25	18,00

Jaar	Tuin- bonen	Tuin- boontjes	Wikke	Raapzaad
1487	11,13	8,25	6,25	20,50
1488	11,13	8,25	4,13	22,50
1489				
1490				
1491				
1492				
1493	10,75	8,13	4,50	23,25
1494	7,75	4,38	3,63	20,00
1495	5,75	5,00	3,63	15,00
1496				
1497	12,25	9,00	9,50	18,75
1498	15,75	13,13	12,50	23,63
1499				
1500	12,50	8,88		15,00
1501	14,38	12,50	7,50	16,75
1502	14,38	12,50	10,88	16,50
1503	20,00	13,75	7,25	17,00
1504	28,00	18,50	9,63	26,38
1505	28,00	15,00	13,75	19,38
1506	13,75	12,00	7,00	25,75
1507				
1508	9,75	9,50	9,75	15,00
1509	10,75	10,00	9,75	18,00
1510	7,25	6,50	6,75	15,00
1511	9,38	6,88	6,88	21,00
1512	9,00	7,00	4,75	10,50
1513				
1514				
1515				
1516				
1517				
1518	15,00	13,13	12,50	26,25
1519	16,25	13,13	12,50	25,50
1520				
1521				
1522	18,38	15,63	11,50	24,00
1523	19,50	18,50	15,00	34,50
1524				
1525	21,25	16,25	9,00	26,50
1526	22,00	17,50	10,00	32,38
1527	25,38	23,50	18,50	36,00
1528	36,00	30,00	16,80	37,00
1529	35,50	24,25	19,25	48,00
1530				
1531				

Jaar	Tuin- bonen	Tuin- boontjes	Wikke	Raapzaad
1532	34,50	25,80	15,85	45,50
1533	26,00	19,00	16,25	48,00
1534	31,80	26,40	26,40	39,54

Tabel 4. De slag van Sint-Andries. De prijs in Luikse ponden per ruime seester aam

Jaar	Zomer- gerst	Haver	Raap- olie	Meel
1400	1,06	0,97		15,00
1401				
1402				
1403				
1404				
1405				
1406				
1407				
1408				
1409	1,06	0,99		16,50
1410	1,06	1,00	24,00	15,50
1411	0,92	0,84	23,00	12,00
1412	1,05	0,91	32,00	12,75
1413	1,34	1,25	20,00	15,50
1414				
1415	1,38	1,25		17,00
1416	1,38	1,28	32,50	25,00
1417	1,00	0,92	29,50	13,50
1418	1,25	1,28	29,00	14,50
1419	1,51	1,38	38,00	
1420	1,44	1,35	34,00	
1421	1,58	1,38		
1422	1,31	1,18		
1423	1,50	1,31		22,00
1424	1,88	1,75		25,00
1425	1,81	1,69	45,00	23,00
1426	1,69	1,56	50,00	28,00
1427	2,03	1,81	52,50	28,00
1428	2,16	1,94	52,00	28,50
1429	2,00	1,81	47,00	26,00
1430				
1431	1,69	1,56	42,00	22,50
1432	2,00	1,75	75,00	24,50
1433	2,25	2,06	50,00	34,00
1434	2,06	1,88	47,00	25,50
1435	1,88	1,75	46,00	25,00
1436				
1437	3,25	3,00	96,00	48,00
1438	3,81	3,63	92,00	53,00
1439	2,63	2,38	52,00	37,00
1440	2,63	2,38	65,00	31,00
1441	2,19	2,00	92,00	33,00
1442	3,56	3,31	78,00	32,50

Jaar	Zomer- gerst	Haver	Raap- olie	Meel
1443	2,25	2,00	87,00	32,00
1444	2,13	1,88	51,00	23,00
1445	2,88	2,88	48,00	27,50
1446	2,25	2,00	87,00	31,50
1447	2,88	2,38	68,00	28,00
1448	2,25	2,00	65,00	25,00
1449	3,56	2,31	56,00	31,00
1450	2,25	1,88	58,00	27,50
1451	2,25	1,88	58,00	27,50
1452	2,38	2,13	58,00	31,00
1453	2,63	2,38	58,00	31,00
1454	2,63	2,25	68,00	34,00
1455	3,00	2,63	92,00	44,00
1456	4,13	3,50	90,00	57,00
1457				
1458	2,75	2,50	62,00	36,00
1459		3,75	58,00	52,00
1460	2,75	2,50	86,00	37,00
1461	2,50	2,25	80,00	29,00
1462	2,13	1,75	80,00	26,00
1463	1,75	1,50	70,00	24,00
1464	2,50	2,25	80,00	26,00
1465	2,88	2,50	80,00	31,00
1466	2,38	2,25	80,00	28,00
1467				
1468				
1469				
1470		2,00		
1471				
1472	2,13	1,88	90,00	32,00
1473	3,00	2,25	70,00	32,00
1474	3,38	3,13	70,00	42,00
1475	2,88	2,63	86,00	37,50
1476	2,94	2,69	85,00	37,00
1477	3,38	2,50	80,00	45,50
1478	3,25	2,88	92,00	53,50
1479	3,25	3,00	103,00	48,00
1480	3,69	3,44	112,00	52,00
1481	5,75	5,25	199,00	62,00
1482				
1483	5,00	4,50	105,00	47,00
1484	4,00	3,75	105,00	54,00
1485				
1486	5,13	5,25	150,00	96,00
1487	5,00	4,50	148,00	85,00

Jaar	Zomer- gerst	Haver	Raap- olie	Meel
1488	5,00	4,50	160,00	75,00
1489				
1490				
1491				
1492				
1493	3,75	3,13	164,00	92,00
1494	3,25	2,75	166,00	57,00
1495	3,00	2,63	140,00	60,00
1496				
1497	4,50	3,88	160,00	72,00
1498	3,75	4,13	200,00	92,00
1499				
1500	5,00	4,38	130,00	72,00
1501	6,00	5,25	173,00	85,00
1502	6,00	5,25	172,00	85,00
1503	5,25	4,50	172,00	96,00
1504	6,25	5,25	212,00	102,00
1505	6,00	4,75	200,00	102,00
1506	5,75	4,50	240,00	110,00
1507				
1508	5,63	4,88	220,00	75,00
1509	4,00	3,88	230,00	58,00
1510	4,75	4,38	200,00	68,00
1511	6,00	5,00	210,00	95,00
1512	6,75	5,75	105,00	47,00
1513				
1514				
1515				
1516				
1517				
1518	8,75	5,63	255,00	108,00
1519	7,25	8,25	245,00	129,00
1520				
1521				
1522	6,38		232,00	172,00
1523	8,25	7,00	360,00	164,00
1524				
1525	8,50	7,25	312,00	172,00
1526	11,25	9,50	340,00	189,00
1527	13,50	12,25	352,00	276,00
1528	13,50	12,00	368,00	300,00
1529	15,00	12,50	534,00	340,00
1530				
1531				
1532	10,60	9,50	496,00	236,00

Jaar	Zomer- gerst	Haver	Raap- olie	Meel
1533	11,50	8,25	460,00	288,00
1534	13,13	12,43	405,50	254,40

Tabel 5. De effracties in zware Luikse guldens. De prijs per seester (31,29 liter)

Jaar	Kapittel van Saint-Lambert			Schepenen	
	Tarwe	Rogge	Spelt	Groene erwten	Spelt
1528	0,53	0,50	0,22		
1529	0,67	0,60	0,25		
1530	0,62	0,60	0,25		0,33
1531	0,75	0,69	0,28		0,33
1532	0,49	0,46	0,20		0,23
1533	0,53	0,48	0,22		0,24
1534	0,49	0,43	0,21		0,25
1535	0,56	0,49	0,23		0,33
1536	0,73	0,69	0,30		0,37
1537	0,69	0,61	0,29		0,37
1538	0,83	0,77	0,31		0,51
1539	0,83	0,77	0,31		0,39
1540	0,71	0,66	0,29		0,29
1541	0,62	0,53	0,25		0,27
1542	0,92	0,85	0,34		0,38
1543	0,92	0,90	0,38		0,41
1544	0,92	0,86	0,38		0,45
1545	1,15	1,07	0,47		0,49
1546	0,83	0,73	0,34		0,39
1547	0,61	0,46	0,29		0,36
1548	0,78	0,64	0,36		0,38
1549	1,00	0,92	0,38		0,41
1550	0,93	0,81	0,41	0,93	0,45
1551	1,56	1,17	0,44	1,75	0,55
1552	1,33	1,23	0,50		0,66
1553	1,50	1,35	0,56	1,50	0,60
1554	1,28	1,00	0,53	1,42	0,70
1555	1,42	1,28	0,53	2,55	0,72
1556	1,59	1,59	0,53	1,59	1,56
1557	1,05	0,93	0,44	1,05	0,79
1558	1,17	0,88	0,44	1,17	0,51
1559	1,15	1,00	0,47	1,15	0,56
1560	1,25	1,07	0,47	1,25	0,50
1561	1,23	1,20	0,50	1,23	0,59
1562	1,67	1,67	0,63		0,88
1563	1,33	1,14	0,50	1,14	0,91
1564	1,23	1,07	0,50	1,23	0,59
1565	2,25	2,00	0,56	1,80	1,22
1566	1,50	1,35	0,56	1,35	0,88
1567	1,42	1,28	0,53	1,42	0,86
1568	1,61	1,41	0,47	1,41	0,77

Jaar	Kapittel van Saint-Lambert			Schepenen	
	Tarwe	Rogge	Spelt	Groene erwten	Spelt
1569	1,31	1,16	0,53	1,31	0,77
1570	1,83	1,65	0,69	1,83	1,03
1571	2,36	2,17	0,81	2,17	
1572	2,40	2,25	0,75	2,25	
1573	2,36	2,17	0,81	2,17	
1574	2,00	1,73	0,81	2,00	
1575	1,85	1,41	0,75		
1576	2,17	2,00	0,81	2,17	
1577	2,80	2,33	0,88		0,26
1578	2,80	2,33	0,88		0,27
1579	2,80	2,33	0,68		0,19
1580	3,00	2,40	0,75	2,00	0,30
1581	2,40	2,00	0,75	2,00	0,26
1582	2,33	2,00	0,88	2,33	0,43
1583	2,33	2,00	0,88	2,33	0,34
1584	2,63	2,15	0,88		0,57
1585	4,80	4,00	1,50	4,80	0,48
1586	2,91	3,00	1,00		0,61

Tabel 6. De effracties van de schepenen. De prijs per seester (31,29 liter) graan in guldens Brabant-Luik

Jaar	Tarwe	Rogge	Spelt	Haver
1577			0,53	
1578			0,53	
1579			0,38	
1580			0,60	
1581			0,52	
1582			1585	
1583			0,69	
1584			1,14	
1585			0,96	
1586			1,22	
1587			0,70	
1588			0,66	
1589			0,86	
1590			0,78	
1591			0,47	
1592			0,75	
1593			0,72	
1594			1,03	
1595			0,91	
1596			0,92	
1597			1,03	
1598			0,70	
1599			0,86	
1600			0,96	
1601			0,63	
1602			0,56	
1603			0,80	
1604			0,80	
1605			0,69	
1606			0,83	
1607			0,75	
1608			0,83	
1609			0,77	
1610			0,69	
1611			0,88	
1612			0,70	
1613			0,62	
1614			0,62	
1615			0,98	
1616			1,06	
1617			1,06	
1618			0,81	
1619			0,75	

Jaar	Tarwe	Rogge	Spelt	Haver
1620			0,66	
1621			0,94	
1622			1,13	
1623			0,89	
1624			0,83	
1625			1,57	
1626			1,16	
1627			1,07	
1628			1,07	
1629			1,16	
1630	2,90	2,30	1,21	
1631	3,04	2,17	1,08	
1632	3,34	2,71	1,20	
1633	3,29	2,38	1,03	
1634	3,38	2,40	1,26	
1635	4,28	2,78	1,70	1,00
1636	3,65	2,48	1,85	0,92
1637	3,50	2,47	1,63	0,94
1638	3,51	2,44	1,29	0,84
1639	3,38	2,63	1,31	1,00
1640	3,18	2,47	1,30	0,96
1641	3,08	2,47	1,22	1,16
1642	3,08	2,38	1,19	0,78
1643	3,22	2,38	1,25	0,73
1644	3,03	2,25	1,27	0,94
1645	2,78	1,73	1,08	0,82
1646	2,58	1,46	1,20	0,78
1647	3,48	2,32	1,31	0,81
1648	5,05	4,71	1,95	1,33
1649	6,13	5,03	2,15	1,54
1650	4,72	3,72	1,64	1,19
1651	5,14	4,39	1,92	1,59
1652	3,85	2,81	1,64	1,20
1653	3,36	2,11	1,24	1,06
1654	3,15	1,91	1,19	0,97
1655	3,46	2,56	1,50	0,97
1656	3,94	1,96	1,32	0,92
1657	3,09	1,92	1,12	0,84
1658	3,76	2,28	1,18	0,88
1659	3,15	2,32	1,39	1,01
1660	3,11	2,24	1,39	1,06
1661	6,04	4,94	2,13	1,55
1662	4,48	3,28	1,76	1,00
1663	3,55	2,16	1,30	0,78
1664	3,20	2,14	1,36	0,88
1665	2,83	2,15	1,41	0,92

Jaar	Tarwe	Rogge	Spelt	Haver
1666	2,76	2,05	1,10	0,86
1667	2,80	1,67	1,11	0,84
1668	2,85	1,80	1,06	0,74
1669	2,93	2,28	1,44	0,88
1670	2,80	1,85	1,25	0,96
1671	3,41	2,08	1,33	0,89
1672	3,11	2,05	1,30	0,97
1673	3,55	2,30	1,36	
1674	6,45	5,75	0,88	
1675	6,70	5,25	2,55	
1676	4,88	3,83	2,13	
1677	4,03	2,48	1,13	
1678	4,03	2,23	1,34	
1679	3,75	2,10	1,47	
1680	3,28	2,23	1,31	
1681	3,26	2,19	1,30	
1682	3,16	2,10	1,17	
1683	3,31	2,14	1,16	
1684	4,19	3,50	1,56	
1685	2,94	1,75	1,04	
1686	3,34	1,90	1,08	
1687	2,75	1,75	1,08	
1688	2,68	1,70	0,91	
1689	2,62	1,94	0,91	
1690	2,86	1,94	0,94	
1691	2,83	2,05	1,00	
1692	3,68	2,68	1,28	
1693	5,37	4,00	1,93	
1694	5,86	4,58	2,08	
1695	5,13	3,31	1,74	
1696	4,63	3,78	1,44	
1697	4,60	3,06	1,47	
1698	7,80	6,48	2,38	
1699	4,45	3,11	1,39	
1700	3,43	2,03	1,03	
1701	3,75	2,30	1,18	
1702	3,60	2,40	1,29	
1703	3,90	2,68	1,49	
1704	3,50	2,20	1,31	
1705	3,44	2,28	1,34	
1706	2,98	1,80	1,09	
1707	2,83	1,61	1,07	
1708	4,95	3,36	1,79	
1709	6,23	4,68	1,48	
1710	3,55	2,26	1,20	
1711	3,19	2,11	1,05	

Jaar	Tarwe	Rogge	Spelt	Haver
1712	3,30	2,26	1,05	
1713	4,04	2,65	1,18	
1714	3,96	2,41	1,01	
1715	2,80	1,63	1,00	
1716	2,74	1,51	0,95	
1717	2,51	1,50	0,94	
1718	2,43	1,46	0,86	
1719	2,09	1,90	1,04	
1720	2,28	1,54	0,90	
1721	2,39	1,51	0,74	
1722	2,31	1,51	0,74	
1723	2,26	1,68	0,93	
1724	3,29	1,61	1,45	
1725	3,30	2,55	1,20	
1726	2,61	1,93	1,03	
1727	2,76	2,08	0,92	
1728	2,79	2,20	1,07	
1729	2,65	1,79	0,97	
1730	3,25	1,80	1,10	
1731	2,54	1,38	1,10	
1732	2,13	1,18	0,86	
1733	2,61	1,54	0,97	
1734	2,05	1,50	0,91	
1735	2,24	1,36	0,79	
1736	2,08	1,16	0,59	
1737	2,31	1,40	0,80	
1738	2,84	2,21	0,97	
1739	3,29	2,58	1,22	
1740	4,53	3,28	1,55	
1741	2,99	1,93	1,10	
1742	2,89	1,65	1,02	
1743	2,86	1,50	1,05	
1744	2,24	1,29	0,78	
1745	2,26	1,56	0,73	
1746	3,45	2,80	1,38	
1747	3,77	2,56	1,36	
1748	3,77	1,98	0,91	
1749	3,37	2,44	1,22	
1750	3,61	2,41	1,22	
1751	3,03	2,30	1,03	
1752	2,73	1,85	0,90	
1753	2,53	1,55	0,93	
1754	2,58	1,76	0,96	
1755	2,31	1,59	0,80	
1756	3,05	2,32	1,10	
1757	3,16	2,50	1,13	

Jaar	Tarwe	Rogge	Spelt	Haver
1758	2,83	1,74	1,09	
1759	3,15	2,00	1,19	
1760	3,17	2,34	1,26	
1761	3,46	2,75	1,36	
1762	3,07	2,33	1,05	
1763	2,81	1,72	0,85	
1764	3,11	2,04	1,04	
1765	3,04	2,44	1,19	
1766	2,98	1,94	0,99	
1767	3,41	2,32	1,19	
1768	3,43	2,38	1,15	
1769	3,02	2,12	1,04	
1770	4,40	3,53	1,41	
1771	4,48	3,29	1,42	
1772	3,93	2,82	1,47	
1773	3,88	2,57	1,37	
1774	3,90	3,06	1,54	
1775	3,36	2,39	1,16	
1776	2,66	1,65	0,93	
1777	3,00	1,76	1,12	
1778	3,11	2,01	1,10	
1779	2,64	1,86	0,94	
1780	3,14	2,37	1,30	
1781	3,24	2,15	1,36	
1782	2,93	2,18	1,13	
1783	3,28	2,47	1,28	
1784	3,62	2,57	1,46	
1785	3,36	2,28	1,39	
1786	3,43	2,35	1,25	
1787	3,67	2,63	1,29	
1788	4,07	2,87	1,44	
1789	5,20	3,75	1,49	
1790	4,05	2,78	1,44	
1791	3,60	2,46	1,45	
1792	4,51	3,33	1,73	

Tabel 7. De clericale effractie. De prijs per seester (31,29 liter) graan in guldens Brabant-Luik

Jaar	Goede tarwe	Matige tarwe	Rogge	Spelt
1577	1,40		1,17	0,44
1578	1,40		1,17	0,44
1579	1,40		1,17	0,44
1580	1,50		1,20	0,38
1581	1,20		1,00	0,38
1582	1,17		1,00	0,44
1583	1,17		1,00	0,44
1584	1,31		1,08	0,44
1585	2,40		2,00	0,75
1586	1,50 a		1,33 a	0,50
1587	1,17		1,08	0,44
1588	1,00		0,75	0,38
1589	1,67	1,54 e	1,54	0,63
1590	1,50		1,25	0,47
1591	1,03	0,92 e	0,92	0,34
1592	1,60		1,50	0,50
1593	1,80		1,50	0,56
1594	0,64		0,56	0,19
1595	2,58		2,25	0,75
1596	2,25		1,85	0,75
1597	2,25		2,00	0,75
1598	2,00	1,87	1,50	0,63
1599	1,78	1,58	1,46	0,59
1600	2,00	1,67	1,54	0,63
1601	1,69	1,50 a	1,29	0,56
1602	1,69	1,50 a	1,29	0,56
1603	1,69	1,50	1,29	0,56
1604	1,59	1,42 a	1,16	0,53
1605	1,50	1,33 a	1,07	0,50
1606	1,60	1,50	1,33	0,50
1607	1,87	1,82 a	1,67	0,63
1608	1,87	1,67 e	1,67	0,63
1609	1,82	1,67	1,54	0,63
1610	1,87	1,67 a	1,43	0,63
1611	2,00	1,83	1,83	0,69
1612	1,82	1,54 a	1,43	0,63
1613	1,50	1,38	1,13	0,56
1614	1,50	1,38	1,13	0,56
1615	1,50	1,30	1,29	0,56
1616	1,67	1,50 a	1,50	0,63
1617	2,25	2,00 a	2,00	0,75
1618	1,67	1,54 a	1,33	0,63

Jaar	Goede tarwe	Matige tarwe	Rogge	Spelt
1619	1,87	1,67 a	1,05	0,63
1620	1,67	1,33 b	1,11	0,63
1621	2,25	1,80	1,63	0,75
1622	2,25	2,25	2,00	0,75
1623	2,40	2,00 e	1,85	0,75
1624	2,25	2,00	2,00	0,75
1625	4,00	3,43 a	3,43	1,00
1626	2,62 b	2,62 e	2,33 b	0,88
1627	2,43	2,17	1,86	0,81
1628	2,62	2,33	2,15	0,88
1629	2,79	2,43	2,43	0,81
1630	2,91		2,67	1,00
1631	2,73 b	2,50 b	2,25 b	0,94
1632	3,00	2,67	2,46	1,00
1633	3,00	2,67	2,40	1,00
1634	3,00	2,67	2,29	1,00
1635	4,00 b	3,37 e	2,70 b	1,13
1636	3,43	2,67	2,18	1,00
1637	3,43	3,00	2,40	1,00
1638	3,20	2,67	2,29	1,00
1639	3,20	2,67 a	2,29	1,00
1640	3,00	2,67 a	2,29	1,00
1641	2,91	2,67	2,29	1,00
1642	3,00	2,67	2,29	1,00
1643	3,37	3,00	2,57	1,13
1644	3,37	3,00	2,45	1,13
1645	2,67 b	2,40 b	1,85 b	1,00
1646	2,67 b	2,40 b	1,78 b	1,00
1647	3,37 b	3,00 b	2,40 b	1,13
1648	3,64 b	3,33 b	3,08 b	1,25
1649	6,00 b	5,33 b	4,80 b	1,25
1650	4,49 b	4,00 b	3,69 b	1,25
1651	5,24 b	4,67 b	4,67 b	1,75
1652	4,36 b	3,69 b	3,20 b	1,50
1653	3,37 b	3,00 b	2,25 b	1,13
1654	3,27	2,77	2,00	1,13
1655	3,50	3,23	2,80	1,31
1656	3,33	3,08	2,35	1,25
1657	2,67	2,40	1,71	1,00
1658	3,75	3,33	2,50	1,25
1659	3,37	3,00	2,25	1,13
1660	4,12 b	3,67 a	3,14 b	1,38
1661	6,00 b	5,62 b	5,00 b	1,88
1662	5,24	4,00	4,00	1,75
1663	3,33 b	3,08 b	2,50 b	1,25

Jaar	Goede tarwe	Matige tarwe	Rogge	Spelt
1664	3,33 b		2,22 b	1,25
1665	3,33 b	2,72 a	2,72 b	1,25
1666	2,46 b	2,29 b	1,60 b	1,00
1667	3,37 b		1,93 b	1,13
1668	2,83 d		1,89 d	1,06
1669	2,85 d	2,59 b	2,38 d	1,19
1670	3,00 d	2,12 a	2,00 d	1,13
1671	3,18	2,83	2,13	1,06
1672	3,20		2,29	1,00
1673	3,20 d	3,00 c	2,67 d	1,00 d
1674	5,33 d	4,49 c	4,00 d	1,50 d
1675	8,00 d		7,20 d	2,25 d
1676	5,33 d	4,80 c	4,00 d	1,50 d
1677	3,56 d	3,20 c	2,67 d	1,00 d
1678	4,00 d	2,67 e	2,67 d	1,00 d
1679	4,50 d	4,00 c	2,25 d	1,13 d
1680	3,20	3,18	2,13	1,06
1681	3,20	3,18 c	2,13 d	1,06 d
1682	3,00	3,00 e	2,13 d	1,06 d
1683	3,00	3,00 e	2,00 d	1,00 d
1684	4,49	4,00	3,60	1,50
1685	3,00	2,67	2,00	1,00
1686	3,22	2,81	2,14	0,94
1687	2,50	2,25	1,88	0,94
1688	2,50		1,88	0,94
1689	2,62		1,75	0,88
1690	2,62	2,33	1,75	0,88
1691	2,81	2,25	2,14	0,94
1692	6,00	5,15	4,00	1,50
1693	6,00	4,50	4,50	1,13 d
1694	4,67	3,50	3,50	0,88
1695	4,67	4,19	2,80	0,88
1696	5,39	4,50	3,00	1,13
1697	4,50	4,00	3,00	1,13
1698	0,67	8,00	8,00	2,00
1699	4,40	4,00	3,33 d	1,25 d
1700	3,00	2,67	2,00	1,00
1701	3,60	3,37	2,57	1,13
1702	3,56	3,17	2,38	1,19
1703	4,44		3,08	1,25
1704	3,86	3,60	2,57	1,13
1705	3,33	3,75	2,50	1,25
1706	3,00	2,67	2,00	1,00
1707	2,67	2,67	1,60	1,00
1708	3,50	3,50	2,63	1,31

Jaar	Goede tarwe	Matige tarwe	Rogge	Spelt
1709	7,25		5,80	1,81
1710	3,37	3,00	2,25	1,13
1711	3,18	2,83	2,27	1,06
1712	3,18	2,83	2,13	1,06
1713	3,75	2,67	2,72	1,25
1714	3,37	3,00	2,70	1,13
1715	2,67	2,46	1,78	1,00
1716	2,50	2,31	1,58	0,94
1717	2,50	2,31	1,67	0,94
1718	2,04		1,53	0,83
1719	2,62	2,43	2,00	1,06
1720	2,15	2,00	1,62	0,88
1721	2,08	2,08	1,56	0,78
1722	2,00		1,50	0,75
1723	2,25		1,76	0,94
1724	3,83		3,29	1,44
1725	3,50	3,23	2,63	1,31
1726	2,62		2,13	1,06
1727	2,15		1,75	0,88
1728	2,46		2,00	1,00
1729	2,33	1,94	1,88	0,97
1730	3,00	2,77	2,25	1,13
1731	2,57		2,08	1,13
1732	1,93		1,45	0,84
1733	2,42		1,55	0,91
1734	2,42	2,07	1,61	0,91
1735	2,16		1,64	0,84
1736	1,82		1,25	0,63
1737	2,27		1,39	0,78
1738	2,67		2,29	1,00
1739	2,88		2,77	1,13
1740	5,18		4,38	1,78
1741	2,50		2,06	1,09
1742	2,64		1,77	1,03
1743	2,54		1,57	1,03
1744	1,92		1,25	0,78
1745	1,92		1,47	0,78
1746	3,62		2,76	1,47
1747	3,54		2,71	1,44
1748	3,00		2,06	1,03
1749	3,04		2,38	1,19
1750	3,45		2,19	1,19
1751	2,83		2,43	1,06
1752	2,58		1,94	0,97
1753	2,23		1,53	0,91

Jaar	Goede tarwe	Matige tarwe	Rogge	Spelt
1754	2,40		2,00	1,00
1755	2,08		1,39	0,78
1756	3,00		2,25	1,13
1757	3,08		2,64	1,16
1758	2,50		1,94	1,09
1759	3,00		1,89	1,13
1760	3,04		2,47	1,23
1761	3,23		2,63	1,31
1762	2,94		2,40	1,13
1763	2,07		1,71	0,91
1764	2,83		2,00	1,06
1765	3,00		2,60	1,22
1766	2,83		2,00	1,06
1767	3,17		2,38	1,19
1768	3,33		2,50	1,25
1769	2,54		2,06	1,03
1770	3,91		3,60	1,41
1771	3,68		3,29	1,44
1772	3,92		2,94	1,47
1773	3,60		2,65	1,41
1774	3,60		3,00	1,41
1775	3,08		2,31	1,16
1776	2,48		1,72	0,97
1777	2,92		1,75	1,09
1778	3,08		2,24	1,16
1779	2,67		2,00	1,00
1780	3,23		2,63	1,31
1781	3,31		2,39	1,34
1782	2,88		2,25	1,13
1783	3,27		2,50	1,33
1784	3,52		2,59	1,38
1785	3,19		2,31	1,30
1786	3,33		2,35	1,25
1787	3,50		2,63	1,31
1788	3,67		2,51	1,38
1789	5,14		3,86	1,69
1790	3,92		2,94	1,47
1791	3,54		2,42	1,44
1792	4,17		3,13	1,56
1793	4,92		2,91	2,00

Tabel 8. De clericale effractie. De prijs in guldens Brabant-Luik per seester (31,29 liter)

Jaar	Wintergerst	Gemengde gerst	Zomergerst	Groene erwten
1577				
1578				
1579	1,00 e		0,58 e	
1580				1,00
1581				1,00
1582	0,88 e		0,50 e	1,17
1583	0,88 e			1,17
1584				2,40
1585				
1586	0,50 a		0,57 e	
1587	0,44 a			
1588	0,33			
1589	0,56			
1590	0,47			
1591	0,34 a			
1592	0,50 a			
1593	0,56 a			
1594	0,19 a			
1595	0,75 a		0,75 e	
1596	0,75 a		0,75 e	2,25
1597	0,75 a		0,60 e	
1598	0,63		0,63 a	
1599	0,59			
1600	0,63			
1601	0,56			1,29 e
1602			0,56	
1603			0,56	
1604	0,71		0,53 a	1,59 e
1605	0,50 a			
1606	0,50		0,44	1,33
1607	0,56 e		0,50	1,67
1608	0,63 a		0,63	
1609	0,63			1,54
1610				1,43
1611	0,69			
1612	0,63			
1613				1,13 e
1614	0,56			
1615	0,56 a			
1616	0,63		0,50 e	
1617	0,75		0,60	
1618	0,63			

Jaar	Winter- gerst	Gemengde gerst	Zomer- gerst	Groene erwten
1619	0,63			
1620	0,63			
1621				
1622	0,75 a			1,71 e
1623	0,75		0,75 e	1,85 e
1624	0,75	1,20 e	0,75 e	
1625	1,00			
1626	0,88 a	1,56 e		2,33 e
1627	0,81		0,81 e	2,17 e
1628		1,33 e	0,88 e	2,62 e
1629	0,81	1,24 e		2,43 e
1630	1,00	1,52 e	1,00 e	2,67 e
1631				
1632	1,00	1,52 e		3,00 e
1633		2,00 e		2,40 e
1634	1,00			2,29 e
1635				
1636	1,00		1,00 a	2,43 e
1637	1,00			3,00
1638	1,00			3,20
1639	1,00	1,52 e		3,20
1640	1,00			3,00
1641	1,00	1,45 e	1,00 e	2,91
1642	1,00	1,33 e		3,00
1643	1,13	1,50 e		2,57
1644	1,13			3,00 e
1645				2,40 b
1646				
1647	1,13 b			
1648	1,25 b			
1649				4,00 e
1650				
1651		2,33 e	1,75 e	4,67 b
1652	1,50 e	1,50 e		3,20 e
1653	1,13 b	1,13 e		2,25 e
1654				3,27
1655	1,17 a	1,31 b	1,17 b	2,80
1656	1,67	1,25 b	1,00 b	3,33
1657	1,00 b	1,00 e		1,78
1658	1,25 b	1,25 e	1,25	2,50
1659	1,13 b			
1660	1,38 b	1,38 e		3,30 b
1661		1,88 b	1,50 b	4,29 b
1662	2,33	1,75	1,40	
1663	1,67 b	1,25 b	1,00 a	3,33 b

Jaar	Winter-gerst	Gemengde gerst	Zomer-gerst	Groene erwten
1664				
1665	1,25 b			3,33 b
1666	1,33 b	1,00 b		2,46 b
1667	1,50 b	1,13 b		3,37 b
1668	1,42 a	1,06 a		
1669	1,58 a	0,95 a		2,85 a
1670		1,29 a		3,00 e
1671				3,18
1672	1,33 a		1,00 a	3,20
1673	1,33 a			3,20 a
1674				4,00 c
1675		2,25 e		8,00 e
1676				
1677	1,33 e	1,00 e		3,20 e
1678	1,33 e	1,00 e		3,00 e
1679		1,13 e	1,13 e	3,00 e
1680	1,42 e	1,06 e	1,06 e	3,40 e
1681	1,33 e	1,00 e		2,00 e
1682	1,33 e	1,00 e		2,00 c
1683	0,89 e			3,00 c
1684	2,00		1,20	6,00 c
1685	1,33	1,00	0,80 e	4,00
1686	1,25	1,07	0,75	2,14
1687	1,25	0,94	0,75	2,81
1688	1,25	1,25	1,07	2,50
1689	1,17	1,17 e	1,00	2,33 b
1690	1,40	1,17	0,88 e	2,62
1691	1,50	1,25 e	1,07	2,50 c
1692	2,40	2,00 e	1,71	6,00 e
1693	3,37	2,57	2,25	6,00
1694	2,62	2,10	1,75 e	4,67
1695	1,75	1,40	1,47	4,67
1696	1,80	1,50	1,29 e	3,00
1697	1,80	1,50	1,13 e	4,50
1698	4,00	2,67	2,00 e	10,67
1699	2,44 e	1,83 e	1,38 e	4,40 e
1700	1,28	1,14	0,89	2,29
1701	1,80	1,50	1,13	3,37
1702	1,73	1,50	1,36	3,56
1703	2,31	2,00	1,67	4,44
1704	1,80	1,50	1,20	3,86
1705	1,67	1,54	1,25	3,33
1706	1,33	1,23	1,14	3,00
1707	1,33	1,14	1,00	2,67
1708	1,50	1,31	1,24	3,50

Jaar	Winter- gerst	Gemengde gerst	Zomer- gerst	Groene erwten
1709	3,63	2,64	1,81	5,80
1710	1,50	1,20	1,00	2,25
1711	1,42	1,21	1,06	2,83
1712	1,42	1,31	1,06	2,83
1713	1,67	1,43	1,25	3,75
1714	1,69	1,29	1,13	3,00
1715	1,14	1,00	0,80	2,67 e
1716	1,25	1,00	0,88	2,50
1717	1,20	1,03	0,88	2,00
1718	1,02	0,88	0,78	2,04
1719	1,70	1,42	1,31	2,83
1720	1,00	0,88	0,74	2,00
1721	1,04	0,78	0,63 a	2,08
1722	1,00	0,86	0,75	2,00
1723	1,00	0,94	0,83	2,25
1724	1,64	1,35	1,05	3,29
1725	1,50	1,31	0,88	3,50
1726	1,42	1,13	0,94	2,62
1727	1,33	1,17	0,88 e	2,15
1728	1,28	1,14	1,00	2,46
1729	1,29	1,11	0,97	2,33
1730	1,38	1,20	0,95	3,00
1731	1,24	1,13	1,00	2,57
1732	0,90	0,75	0,61	1,93
1733	1,21	0,91	0,76	2,42
1734	1,04	0,91	0,69	2,07
1735	0,96	0,93	0,84	2,16
1736	0,77	0,67	0,59	1,82
1737	1,14	0,96	0,78	2,50
1738	1,14	1,00	0,80	2,67
1739	1,44	1,33	1,20	2,88
1740	2,38	1,78	1,36	4,07
1741	1,21	1,09	0,83	2,50
1742	1,38	1,10	0,92	2,64
1743	1,18	1,03	0,80	1,83
1744	0,96	0,78	0,69	1,92
1745	1,19	1,00	0,89	1,92
1746	1,96	1,81	1,68	3,62
1447	1,92	1,64	1,64	3,83
1748	1,65	1,38	1,18	3,00
1749	1,27	1,06	0,95	2,38
1750	1,58	1,19	0,95	3,17
1751	1,42	1,21	1,06	2,38
1752	1,11	0,97	0,86	2,58
1753	1,04	0,91	0,73	2,23

Jaar	Winter-gerst	Gemengde gerst	Zomer-gerst	Groene erwten
1754	1,23	1,00	0,73	2,40
1755	1,04	0,89	0,63	2,08
1756	1,50	1,29	1,13	3,00
1757	1,54	1,32	1,32	3,08
1758	1,25	1,09	0,92	2,50
1759	1,50	1,29	1,00	3,00
1760	1,65	1,41	1,10	3,04
1761	1,75	1,50	1,05	3,23
1762	1,64	1,38	1,00	2,94
1763	1,21	1,04	0,85	2,07
1764	1,31	1,13	0,89	2,83
1765	1,56	1,34	1,22	3,00
1766	1,70	1,42	1,00	2,83
1767	1,90	1,52	1,19	3,17
1768	1,43	1,25	0,91	3,33
1769	1,50	1,27	0,89	2,54
1770	1,88	1,61	1,25	3,91
1771	2,09	1,77	1,28	3,68
1772	2,14	1,81	1,57	3,92
1773	1,80	1,50	1,07	3,60
1774	1,88	1,61	0,98	3,60
1775	1,54	1,32	1,03	3,08
1776	1,41	1,19	0,97	2,48
1777	1,59	1,35	1,03	2,92
1778	1,95	1,54	1,03	3,08
1779	1,45	1,23	0,94	2,67
1780	1,91	1,62	1,20	3,23
1781	1,95	1,54	1,13	3,31
1782	2,18	1,80	1,29	2,88
1783	2,02	1,77	1,21	3,27
1784	2,10	1,83	1,29	3,52
1785	1,98	1,73	1,22	3,19
1786	1,67	1,48	1,08	3,33
1787	1,91	1,68	1,05	3,50
1788	1,91	1,63	1,05	3,67
1789	2,25	1,93	1,32	5,14
1790	1,96	1,68	1,38	3,92
1791	1,92	1,64	1,21	3,54
1792	2,50	2,00	1,79	4,17
1793	2,91	2,67	2,00	4,92

Tabel 9. De clericale effractie. De prijs in guldens Brabant-Luik per seester (31,29 liter)

Jaar	Gele erwten	Haver Hesbaye	Haver Condroz	Rogge
1656	2,35			
1657				
1658				
1659				
1660				3,25 c
1661				5,25 c
1662				3,25 c
1663				2,30 c
1664				2,20 c
1665				2,30 c
1666				1,70 c
1667				1,70 c
1668				2,00 c
1669				2,10 c
1670				2,10 c
1671				1,90 c
1672				2,00 c
1673				2,50 c
1674				5,00 c
1675	6,74 e			6,00 c
1676				4,00 c
1677	2,67 e			2,50 c
1678				2,25 c
1679	2,57 e			2,25 c
1680	2,13 e			2,25 c
1681				2,25 c
1682	1,89 e			2,25 c
1683	2,29 e			2,00 c
1684				3,50 c
1685	3,20			2,00 c
1686				1,75 c
1687	2,50			1,75 c
1688	1,88			1,75 c
1689	1,75 e			1,75 c
1690	1,75			1,75 c
1691	2,14 c			2,30 c
1692	4,00 c			4,00 c
1693	4,50			4,00 e
1694	3,50			1,50 e
1695	2,80			2,50 e
1696	3,00			3,00 e
1797	3,00			3,00 e

Jaar	Gele erwtten	Haver Hesbaye	Haver Condroz	Rogge
1698	8,00			6,00 e
1699	3,67 e			3,00 e
1700	2,00			2,00 e
1701	2,57	1,19	0,94	2,40
1702	2,38	1,38	1,19	2,40
1703	3,08	1,38	1,13	2,40
1704	2,57		0,88	2,00
1705	2,50	1,13	1,13	2,30
1706	2,00		0,81	1,70
1707	1,60		0,88	1,60
1708	2,63	1,13	0,94	2,60
1709	4,83	3,00	1,25	5,00
1710	2,25		0,78	2,25
1711	2,43		0,88	
1712	2,13		0,94	2,25
1713	2,72		0,94	2,60
1714	2,57		0,94	2,70
1715	1,78		0,69	1,75
1716	1,67		0,75	1,50
1717	1,67		0,69	1,55
1718	1,53	0,78	0,63	1,50
1719			0,94	2,00
1720	1,62		0,50	1,60
1721	1,56		0,50	1,55
1722	1,50		0,56	1,50
1723	1,76	0,88	0,63	1,75
1724	2,71	1,00	0,75	2,90
1725	2,63	0,88	0,63	2,50
1726	2,13	1,06	0,69	2,10
1727	1,75	0,88	0,75	1,75
1728	2,00	1,13	0,88	2,00
1729	1,88	1,13	0,88	2,00
1730	2,25	0,94	0,75	2,10
1731	2,08	1,00	0,75	2,10
1732	1,45	0,75	0,50	1,50
1733	1,55	0,88	0,63	1,55
1734	1,61	0,75	0,50	1,60
1735	1,64	0,81	0,66	1,60
1736	1,25	0,63	0,50	1,35
1737	1,39	0,81	0,63	1,50
1738	2,29	0,84	0,63	2,35
1739	2,77	1,25	1,00	2,80
1740	3,56	1,38	1,13	4,50
1741	2,06	0,84	0,75	2,05
1742	1,77	1,03	0,81	1,70

Jaar	Gele erwten	Haver Hesbaye	Haver Condroz	Rogge
1743	1,57	0,88	0,75	1,60
1744	1,25	0,81	0,75	1,30
1745	1,47	0,94	0,81	1,50
1746	2,76	1,75	1,50	2,85
1747	2,88	1,72	1,47	2,80
1748	2,06	1,13	0,94	2,10
1749	1,90	0,88	0,75	2,40
1750	2,19	0,94	0,75	2,10
1751	2,43	0,94	0,75	2,10
1752	1,94	0,81	0,72	2,05
1753	1,53	0,69	0,63	1,50
1754	2,00	0,78	0,72	2,00
1755	1,39	0,69	0,59	1,45
1756	2,25	1,13	1,03	2,50
1757	2,64	1,25	1,13	2,65
1758	1,94	0,94	0,84	1,90
1759	1,89	1,03	0,94	1,95
1760	2,47	1,06	0,94	2,50
1761	2,63	1,03	0,94	2,65
1762	2,40	1,06	0,97	2,40
1763	1,71	0,94	0,84	1,70
1764	2,00	0,88	0,78	2,05
1765	2,60	1,28	1,19	2,60
1766	1,89	1,00	0,91	2,00
1767	2,38	1,19	1,09	2,40
1768	2,50	0,94	0,84	2,50
1769	2,06	1,00	0,91	2,00
1770	3,60	1,38	1,25	3,65
1771	3,29	1,38	1,25	3,30
1772	2,94	1,69	1,56	2,95
1773	2,65	1,00	0,88	2,60
1774	3,00	0,97	0,84	3,10
1775	2,31	1,13	1,00	2,37
1776	1,72	1,00	0,91	1,75
1777	1,75	1,06	0,97	1,80
1778	2,24	1,06	0,94	2,35
1779	2,00	0,97	0,88	2,00
1780	2,63	1,31	1,19	2,75
1781	2,39	1,19	1,06	2,30
1782	2,25	1,38	1,25	2,25
1783	2,50	1,28	1,16	2,50
1784	2,59	1,44	1,31	2,60
1785	2,31	1,06	1,00	2,20
1786	2,35	1,19	1,06	2,40
1787	2,63	1,13	1,09	2,65

Jaar	Gele erwten	Haver Hesbaye	Haver Condroz	Rogge
1788	2,51	1,13	1,03	2,65
1789	3,86	1,38	1,25	3,90
1790	2,94	1,44	1,31	2,95
1791	2,42	1,56		2,50
1792	3,13	2,16		3,25
1793	4,00	2,00	1,94	4,00

Tabel 10. De provinciale effractie. De prijs in franken per hectoliter

Jaar	Spelt	Tarwe	Rogge	Gerst	Haver
1794	7,23				
1795	10,50	42,12	28,08	12,15	8,50
1796	5,47	16,20	12,50	4,92	4,75
1797	5,29	14,10	9,36	7,80	4,76
1798	5,27	13,07	8,88		
1799	5,64	15,04	10,61		
1800	6,07	18,21	12,14	9,60	5,87
1801	8,60	27,33	19,57	12,28	6,41
1802	10,50	24,70	21,17	12,93	9,51
1803	6,18	16,75	12,38	9,78	5,87
1804	6,54	20,96	13,49	9,92	6,88
1805	8,57	25,97	17,05	11,45	9,95
1806	6,68	18,30	12,97	9,28	4,97
1807	6,12	13,89	11,69	12,88	6,42
1808	6,43	16,49	11,92	11,16	6,27
1809	5,47	14,53	9,67	6,28	5,76
1810	6,48	19,94	11,41	10,20	7,01
1811	9,20	25,43	17,04	12,38	6,36
1812	8,51	23,97	15,50	12,21	8,35
1813	6,71	17,79	12,38	10,84	6,50
1814	6,29	17,00	12,17	9,30	7,62
1815	8,88	22,95	18,12	10,86	6,39
1816	10,54	36,09	28,56	17,95	9,81
1817	11,11	32,38	23,44	16,11	9,88
1818	8,17	22,32	16,56	12,97	9,57
1819	7,01	16,12	11,95	11,32	7,69
1820	5,98	16,22	10,69	8,62	5,55
1821	4,82	13,39	7,86	6,66	4,36
1822	5,41	13,16	11,34	8,01	5,72
1823	4,77	11,63	7,45	6,37	4,23
1824	3,61	8,95	6,01	5,48	4,05
1825	5,36	13,12	9,88	8,50	6,86
1826	6,30	14,95	11,99	9,11	6,60
1827	6,79	17,70	13,89	9,73	6,37
1828	8,19	22,11	14,42	11,04	7,21
1829	6,57	19,45	12,05	8,61	5,77
1830	9,45	25,25	17,19	11,05	5,55
1831	7,75	20,15	15,31	12,29	5,94
1832	7,71	17,56	12,33	13,03	7,82
1833	5,53	12,75	9,37	9,51	6,11
1834	5,78	15,34	9,27	9,18	6,05
1835	5,88	13,79	9,15	9,38	6,16
1836	5,72	15,61	10,84	9,89	5,72
1837	6,46	17,01	12,29	10,53	7,18

Jaar	Spelt	Tarwe	Rogge	Gerst	Haver
1838	8,65	22,68	15,48	12,37	6,93
1839	8,32	21,69	14,87	13,64	6,51
1840	7,44	18,55	13,21	12,01	6,76
1841	7,94	21,22	13,72	10,35	6,34
1842	8,61	19,10	13,84	11,25	7,84
1843	7,09	16,93	12,41	9,46	6,47
1844	5,58	17,22	10,47	9,20	5,85
1845	9,50	24,22	18,70	12,69	9,51
1846	10,49	27,48	22,28	14,98	10,05
1847	8,54	22,48	15,22	13,74	8,18
1848	5,88	17,17	10,41	9,54	5,48
1849	6,24	15,75	9,53	8,85	5,53
1850	6,95	17,18	11,82	9,46	6,07
1851	7,73	18,71	13,97	10,64	7,11
1852	8,02	20,61	14,48	10,87	6,33
1853	10,87	35,27	24,51	16,62	9,27
1854	10,60	30,89	22,47	14,34	9,02
1855	13,44	36,79	25,47	17,53	9,99
1856	8,50	24,55	15,11	13,88	7,85
1857	7,28	18,67	12,33	13,53	7,98
1858	7,04	18,83	12,96	13,65	9,84
1859	7,72	21,52	15,18	13,76	7,23
1860	9,49	25,28	15,02	14,80	9,58
1861	10,33	28,25	17,85	14,40	8,47
1862	8,93	21,91	15,27	12,24	7,99
1863	8,61	18,62	12,33	11,87	6,98
1864	7,32	17,39	11,13	11,26	7,44
1865	8,41	20,86	13,18	12,89	9,36
1866	9,15	28,09	16,35	15,89	9,62
1867	11,77	31,02	20,73	16,86	11,02
1868	9,30	22,07	15,47	14,81	9,58
1869	8,01	19,78	13,95	13,29	9,14
1870	11,09	28,53	15,96	15,77	11,97
1871	11,93	27,50	17,74	13,91	7,68
1872	9,87	32,03	13,88	12,55	7,76
1873	10,57	30,71	20,41	15,91	11,42
1874	8,84	20,28	15,14	14,29	10,97
1875	8,58	21,12	14,46	13,32	10,34
1876	9,70	23,87	15,61	13,63	11,16
1877	10,29	24,21	15,14	14,26	9,34
1878	8,06	19,56	13,17	12,13	8,44
1879	9,68	23,40	16,46	14,09	9,41
1880	9,00	20,89	16,68	13,11	8,53
1881	10,01	24,66	16,86	13,56	9,49
1882	8,26	18,55	12,79	11,77	8,08
1883	7,44	17,99	12,36	10,58	7,96

Jaar	Spelt	Tarwe	Rogge	Gerst	Haver
1884	7,05	15,79	12,62	11,01	8,05
1885	6,31	15,44	11,01	9,38	7,72
1886	5,96	14,49	10,27	8,59	7,33
1887	6,00	14,21	9,60	8,67	6,53
1888	6,08	15,58	10,39	9,25	6,70
1889	6,67	15,13	10,42	9,46	7,33
1890	6,02	16,07	11,19	9,80	7,58
1891	7,48	18,29	15,73	10,28	7,50
1892	5,46	12,97	10,25	8,28	7,21
1893	5,24	11,65	9,27	8,85	7,84
1894	4,64	9,92	7,78	7,94	7,38
1895	4,91	11,06	8,22	7,71	6,86
1896	5,53	13,11	8,96	7,97	7,84
1897	6,07	16,05	10,26	7,84	7,48
1898	5,55	12,96	9,71	8,01	7,37
1899	5,21	12,20	10,83	8,97	7,69
1900	6,05	12,62	9,95	9,32	7,59
1901	5,60	12,57	10,10	9,57	8,34
1902	5,36	11,63	9,48	8,65	7,38
1903	4,87	12,12	9,85	8,26	6,33
1904	5,20	14,00	10,41	8,81	8,30
1905	5,58	13,49	11,13	9,14	8,75
1906	5,56	12,51	10,93	9,04	7,89
1907	6,65	15,78	14,03	10,77	9,34
1908	5,92	14,87	11,80	10,29	8,37
1909	6,50	15,37	10,89	9,54	8,32
1910	5,94	13,96	9,83	8,22	8,65
1911	7,80	15,76	13,38	11,37	10,26
1912	7,80	14,98	12,90	11,87	10,24
1913	6,54	13,55	11,04	10,98	8,47
1914					
1915					
1916					
1917					
1918					
1919					
1920	38,75	61,72	51,59	60,29	47,44
1921	22,82	37,06	39,63	29,81	25,96
1922	28,36	50,50	40,25	39,02	33,29
1923	35,65	68,40	54,48	56,05	39,37
1924	39,67	88,16	74,15	77,89	53,92
1925	41,28	82,43	62,60	59,45	47,86
1926	71,66	168,16	129,04	108,03	78,26
1927	67,78	129,28	114,65	108,71	94,96
1928	73,15	119,21	108,79	107,56	85,52
1929	64,11	107,48	80,01	83,93	59,01

Jaar	Spelt	Tarwe	Rogge	Gerst	Haver
1930	33,10	62,54	45,29	45,12	39,28
1931	38,77	57,75	42,18	57,82	42,97
1932	30,41	55,92	37,48	42,00	35,41
1933	25,46	49,14	30,69	37,40	29,85
1934	25,88	36,31	36,73	37,03	25,68
1935	36,60	69,57	49,70	50,41	46,28
1936	48,85	97,66	74,02	76,22	52,55
1937	47,81	96,51	82,82	75,95	55,95
1938	41,52	76,59	43,75	48,94	37,58
1939	52,87	109,51	87,18	99,65	49,50
1940	48,55	96,10	71,28	84,71	44,89